

Н. В. ГОГОЛЬ

И

ВАН ИВАНОВИЧ
ВАН НИКИФОРОВИЧЛА
ЯНЖ ЦУУГЛДСНЭ ТУСК ТҮҮК

4948

10396

Н. В. ГОГОЛЬ

ИВАН ИВАНОВИЧ
ИВАН НИКИФОРОВИЧЛЭ
ЯНЖ ЦУУГЛДСНЭ ТУСК ТҮҮК

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ — 1964

БИБЛИОТЕКА
Историко-научно-исследовательского
Института
Истории, языка и литературы

ИВАН ИВАНОВИЧ ИВАН НИКИФОРОВИЧ ХОЙР

Иван Ивановичин бекешнь* йир эвртэ! Цань уга онч-та! Хүрсхнь болхла ямаран! Һээд одг, уга болг, ямаран хүрсх! Өл-буурл цангтсн өнгтэ! Би марһнāv, бурхн ме-дг, тиим хүрсхс кенэс болв чигн олдхла! Бурхна төлэ, теднүр хэлэлт, кемр тер кенлэ болв чигн күүндхлэ, — хэврһэснь хэлэлт: эн юн гидг Һээзнг болхв! Цээлһж би-чж болшго: Килнг! Цаһан мөңгн! һал! Бурхдимм зер-гэс! Николай чудотворец бурхид зуһуч! Юнгад нанд ти-им бекеш* уга болжахмб? Агаф Федосеевнаг Киев орж йовад уга бээхд, тиикэрәһә терүг тер уулж авла. Тадн, Агаф Федосеевнаг меднт? Тертн, саак заседателин чик хазад авчксн күн.

Иван Иванович айта гидг күн! Миргородт бээсн те-рүнэ гернь ямаран! Цуг үзг болһнась эргүлнгдән тер гериг хар модн бахнта сег, сег дорнь делгү скамейкс! Иван Иванович кезэдчн дегэд халун болхла, бекешән болн дотрк хувцан тээлчкэд, һанцхн киилгтәһән үлдч-кэд, сег доран амрн бээж хотн дотран болн һаза уульн-цд юн болжахинь хэләнэ. Терүнэ терзсин өөр ямаран гидг альмн болн кедмн бэәнэ! Терзсинь секит — тигл-һнлэ бичрмүднь орад ирн алдлдад бэәнэ. Цуг эн тоот герин өмн нүүрт урһж. Энүнэ садт юн бээхинь медсн болхнтн! Түнд юн эс бэәнэ! Өргс, чи, черешнь, зүсн-зүүл огородин нарн-цецгэс, огурцг, һус, стручьясмуд, нам дархна гер болн тэрәнэ буудя орулдг амбармуд бэәнэ.

Иван Иванович айта гидг күн! Һууд тер дегд дурта. Эн терүнэ дурлж иддг хотнь. Удин хотан ууж оркн цацм, нег мөсн киилгтәһән сег дор орчкад, дор-ормдан Гап-

* Бекеш — гисн залу күүнэ өмсдг хуучн цага бишмүд.

киг хойр ну авч иртхэ гиж зачна. Эврэн бийнь керчэд, онц цааснд ясинь цуглуулж авчкад, эклэд иднэ. Дакад Гапкиг бек авч иртхэ гинэ, бийнь эврэннь харарн эктэ (яста) цаасн деер бичнэ: «Эн нууг тиим өдр идсмн». Кемр эн саамла ямаран чигн гиич бээсн болхла, тер игж бичнэ: «тийгхд ним улс орлцла».

Миргородск сээни орнд харсн зарһч, оньдинд Иван Ивановичин герүр хэлэжэһэд, дуран тэвдг бээж. Үирдэн тер айта гидг гер. Нанд бас таасгдна, эргүлгднэ терүнд сиинцк болн сег кеж орксн, зугар холас терүн тал хэлэхлэ, негн-негн деернь мод суулһчксн ханцхнь өркнэ үзгднэ, цөлвгэр дүүргчксн тэрлклэ эдл, модд деер урһж бээсн цацгуд болхла, бас чигн улм сэн. Болв өркнэ цуг хулсар бүркэтэ; терүн деер эврэннь бавһр бичрмүдэрн удн модд болн хар-модд күрилднэ; тедн дундас альмна хойр модн онцрж үзгднэ. Теднэ хоорндас уульнд хазаран һарч ирж цаһалһад сиилчксн хааһулта бичкн терзс бээхнь медгднэ.

Иван Иванович айта гидг күн! Терүг полтавск комиссар чигн меднэ! Кезэчн Хоролас Дорош Тарасович Пуховички йовхларн терүнүр оньдинд дэврж ирнэ. Колибердт бээсн прототип Петр эцг, кезэ терүнд тавн күн цуглрад гиич болхла, Иван Ивановичлэ эдл христианск өрэн күцэдг болн бээж чаддг кү би төрүц меджэхшв гиж оньдин тер келнэ.

Бурхдм, цаг яһж ниснэ! Тер белвсрэд элвг арвн жил болж. Терүнд күүкд уга билэ. Гапкт күүкд бээнэ, тедн хотн дотраһар мел гүүлдцхэдмн. Иван Иванович оньдинд күүкд болһнд хальш, эс гиж зүсм ну, эс гиж кедм өгнэ. Гапк терүнэ амбарин болн погребин түлкүрмүд бийлэһэн бэрнэ; терүнэ унтдг хорад бээсн ик авдрин болн дундк амбарин түлкүрмүд Иван Иванович бийлэһэн бэрнэ, тигэрэндэн кениг болв чигн орулхдан дурго. Гапк эрүл, минчхр чирэтэ улан халхта ик гидг күүкн.

Иван Иванович яһсн бурхнд шүтдг күмб! Долан хонг болһнд тер бекешэн өмсж авад чонжд одна. Терүнд орн цацм цуг үзг талагшан гекэд, девснгд күрчкэд, дегд сээнэр бөдүн дууһар өргж дуулна. Иван Иванович, кезэчн мөргүл төгсхлэ, нуульһнчнриг цугтаһинь эргл уга төрүц бээж чадхш. Тер, яһж медхв, бийнь сэн седклэр эс болхла, тер тиим үүлдвртэ төр кешго бээсмн.

— Мендви, көөркүм! — гиж эд болхасн һарсн, халас тэвсн салврха бишмүдтэ, му дүрстэ күүкд кү олж

авчкад, тер мөңкинд келдг билэ. — Чи, хамаһасвч, көө ркүм?

— Паночка, би күүтрэс ирлэв; намаг эврэмм күүкдм көөж орква, хурвдгч өдрм эн, хот ууһад чигн, эдлэд чигн угав.

— Яду толһа, чи ю хээж нааран ирвч?

— Тигэд, паночка, өглһ сурхар ирлэв, кен негнь өдмг өгхмн болвза гһһэд.

— Гм! Тигэд үнэр чамд өдмг кергтэй? — гиж Иван Иванович мөңкинд тигж сурдг билэ.

— Яһад эс кергтэ болдв! Ноха мет өлн йовнав.

— Гм! — Иван Иванович мөңкинд хэрүцдг билэ. — Тиигэд чамд, махн кергтэ болвзго?

— Э, тана хээрн бээхлэ, ю өгнэт, өгсндтн би хан-жанав.

— Гм! Үнэрий, махн өдмгэс сэнйи?

— Өлн күн хамаһас йилһдв? Ю өгнэт, цугтан сэн.

Үнлөһән эмгн мөңкинд һаран сунһдг билэ.

— Не, эрл уга бол! — гиж Иван Иванович келдг билэ. — Ю кеж чи зогсжанач? Би чамаг цокж бээхш-лмн!

Тиим сурвр дарукднь болн хурвдгчднь кечкэд, аш сүүлднь герэдән хэрнэ; эс гиж рюмк эрк уухар хоша бээдг Иван Никифорович, эс гиж зарһч тал, эс гиж балһсна толһачд оддг билэ.

Иван Иванович кемр терүнд кен болв чигн өглһ эс гиж белг өгхлэ, йир дурта болдг билэ. Терүнд тер йир таасгдг бээсмн.

Иван Никифорович бас йир сән күн бээж.

Терүнэ хашань Иван Ивановичин хашан өөр. Делкэ деер уга гиж келм тедү чинән иньгүд тедн бээж. Антон Прокофьевич Пупопуз, тер ода күртл күрнг ноһан хан-цта сюртүкта йовна, долан хонгин сән өдр болһнд үдин хотан зарһчинэс ууна, тер мел келдг билэ, Иван Иванович болн Иван Никифорович хойриг алмс эврән дес-сәр боож оркж кевтэ. Хамаран негнь йовхла, тигэрән наадкнь йовна.

Иван Никифорович тас гер авад уга бээсмн. Зугар тер келдг билэ, гер авлав гһһэд, тернь тас худл. Иван Никифоровичиг би йир сэәнэр меднэв, келж чаджанав, тер герг авх нам санан уга. Хамаһас эн тоот цуг хов һарад бээдв? Тигэд чигн Иван Никифоровичиг ардан сүүлтэ һарч гилдэд зар-бар кехэр седцхэвэ. Болв эн де-

гд эв уга худл. ичр уга болн сэн биш хар санан гих деерэс би чигн нам сурхульта умшачирин өмн хажһр гиж зүткж чадшгов, теднэ зэрмснь маһд угаһар меди-хэнэ, һанцхн алмсд сүл бээдгиг, болв, теднэ зэрмсднь сүүлнь арднь бээнэ; зуг тедн залусин эм болдгас икнкнь күүкд күүнэ тоод орцхана.

Ик гидг негн болв чигн, эн хойр үүрмүд хоорндан төрүц эдл биш бээсмн. Теднэ заңг-ухаһинь дүңгцүлхлэ, сээнэр медж болхмн. Иван Иванович дегд гидг өвэрц билгтэ болчкад, йир күчр гидг ончтаһар келдг күн билэ. Зергсм, яһж тер келнэ! Эн медлһиг игж дүңгцүлж болжана, кезэ тана толһад хээх цагт, эс гиж тана өс кәһэр арһул хурһарн һожһнхла. Толһаһан һудилһчкәд—соңснач, соңснач. Таалта! Дегд таалта! Өөмснэ хөөтк нөр мет. Иван Никифорович терүгәр болхла, йир дун уга, болв кемр үг келәд оркхларн, тер цагт бийән бәрхән мед; ямаран чигн бритвәс сээнәр хусад, оркна. Иван Иванович эццн, мах уга болн өндр цогцта, Иван Никифорович әрвж угаһн маштг, болв дораһарн бөдүн. Иван Ивановичин толһань ишнь доргшан хэләсн редьк мет, Иван Никифоровичин толһань ишнь өөдән хэләсн редьк мет; Иван Иванович зугар үдин хөөн һанцхн киилгтәһән сег доран кевтнэ; асхн шидр болхла бекешән өмсж авад хамаран болв чигн одна,—эс гиж тер һуйр орулж өгдг балһсна магазин талан, эс гиж теегин бичкн шову бәрхәр тег орна. Иван Никифорович өдрин дуусн кирлцә деерән кевтнэ, — кемр дегд халун өдр эс болхла, нурһан нарн тал кечкәд, хамаран чигн йовш уга седклтә. Кемр өрүнд дурнь күрхлэ, хотн дотраһарн йовад эдл-ахуһан хэләчкәд, дакад амрлһндан орна. Урд цагт болхла, Иван Иванович тал оддг билэ. Иван Иванович дегд нәрн күн, кезәд болв чигн эс болх үг келдг уга, кемр терүг соңсхла дор ормдан өөлдг бээсмн. Иван Никифорович зәрмдән үгән бәрж чаддг уга бээж; тигхләрн ормасн босад Иван Иванович игж келдг: «Болх, болх, Иван Никифорович, тиим бурх бузрдах үг келхәр шулуһар нардһарснь сән». Иван Иванович кемр боршднь батхн орхла күчтә кевәр уурлна, тер цагт бийиннь әмн һарн гиһәд одна, тәрлкән шивәд оркна, герин эзнд тусна. Иван Никифорович өөмхдән күчр дурта, кезәчн күзүцәһән уснд суучкад, усн дотр стол болн самовар тәвтхә гинә, тиим серүн һазрт цә уухдан дегд дурта бээж. Иван Иванович долан хонгт хойр дакж сахлан хусдг сәнж,

Иван Никифорович нег даж Иван Иванович дегд сонжлч. Бурхн зээлтхэ, кемр терүнд ю болвчн эклэд келжәһэд күцц эс келхлэ! Кемр юн болв чигн эс таасхла тер дор сүүрдән меднэ. Иван Никифоровичиг дор сүүрдән медгдг темдгән өгнэ, кемр юунд чигн эс ханжахла. Иван Никифоровичиг дүр-бээдлэрн ханжах, эс гиж уурлжахинь медхд йир зовлнта, юунд болв чигн байрлжасн бийнь, темдгән медүлш уга. Иван Иванович терүнәһәр болхла, ээмтхэ заңгта. Иван Никифоровичнь, терүгәр болхла, шалврнь йир өргн балвлжата, кемр терүг үлэж оркхла, терүнд цуг хотна хашаг амбартаһинь болн тосхлттаһинь багтаж болхмн. Иван Иванович тэмкин өңгтэ ик хурц нүдтэ болн үзгин бээдлтэ амта. Иван Никифоровичин нүднь бичкн, шар өңгтэ нигт күмсгтэ, балчхр халх хоориднь тас бултж одсн болсн деерән, шар өргин өңгтэ хамрта. Иван Иванович, кемр тадниг тэмкәр тоохар бээхлэ, оньдин табакеркән бүркәһинь урдаснь келэрн долачкад, хурһарн шаб гилгчкэд, өөрдүлэд авч ирн, кемр тадн энүг таньдг уга болхла келнэ: «Государь минь, өглһнэ тускар сурж чаджану?» Кемр тедниг таньдго болхла келнэ: «Государь минь, күндитн, ямитн, неритн болн өвкин чигн нер би медл уга бээж, сурж эс чаджану?» Иван Никифорович болхла, эврәннь тэмкән танд һарттн бэрүлчкэд, зуг дахулн келнэ: «Суржанав». Иван Иванович Иван Никифорович хоюрн чигн бүүргт күчр дурго; тигэд чигн Иван Иванович Иван Никифорович хойр тер хорха-хот хорадг олн зүсн баночкта элек-сир хулдачас хулдж авлго төрүц тэвхш, урдаснь терүг еврейск сүзгч иткнәч гиһэд сән гидгәр му келнэ.

Болв, эднэ бээдл, сурһмж, даслтднь невчкәр эс харһидг болв чигн Иван Иванович Иван Никифорович хойр эвртә улс.

II-ч БӨЛГ

ИВАН ИВАНОВИЧД ЮН КЕРГТЭ БОЛЖАСИГ БОЛН ИВАН ИВАНОВИЧ ИВАН НИКИФОРОВИЧ ХОЙР ХООРНД ЮУНА ТУСКАР КҮҮНДВР БОЛСИГ БОЛН ТЕР ЮУҢАР ТӨГССИНЬ ЭНҮНЭС МЕДЖ БОЛХМН

Эн июнь сарин өрүһәр болсмн, Иван Иванович сег дор кевтлэ. Халун өдр билэ, аһар хүүрә болн жирлзсн жирлһэтэ билэ. Иван Иванович балһсна захд һарад өвс хадж йовсн улст одад, күүтрт ирэд, харһсн залусас

болн баавһармудас альдас, хамаран, юнгад йовж йов-
хинь мөшкж сурв. Теднэс ээчкн тоотнь цааран һархла
амрхар кевтв. Кевтн-кевтж тер кесгтэн амбармудтан,
хотн-хашаһан, сараймудан, хотн дотраһар гүүлдсн та-
касмудан хэлэн бээж дотран ухалв;

«Бурхдм минн, зергэс, ямаран гидг би эзм! Юн эс
нанд бээнэ! Шовус, хаша-хаалһ, гер, амбармуд, юн чигн
ору, йоста гидг нерсн эрк; садт болхла кедмн, шар-
өрг, мак, огородт хавстн, горох... Нанд бас юн уга? Нанд
юн угаһан би медж авхар седлэв?»

Иван Иванович, бийдэн тиим гүн сурвр тэвж оркад,
ухалв; тер хооридан түүнэ нүдн шин юмс темдгэв,
Иван Никифоровичин хотн-хоша деерэгүр алхад орчкад,
сенрксн юмсарн керг кев. Хатамш баавһа удан дүрэтэ
кевтсн хувц-хунр сергэхэр деес татчкад деернь теднэл
өлгв. Удсн уга, баһлцгнь нуһларарн элэд бээсн хуучн
мундир ханцнь аһарт татв, дакад күсмтэ кофтиг базһ-
ва, түүнэ даруһь зээсн г күүнэ, гербовск товчта, гүүр
идчксн захта, толвта цаһан нимгн шеемг шалвр бултав,
теднийн урднь Иван Никифорович көлдн татад өмсдг
билэ, ода терүгинь хурһидан багтаж болхас онгдан арһ
уга. Энүнэ даруһь удсн уга дахлдн Л. үзгин татврта нань
чигн юмс өлгв. Дакад казацк көк бешмет кезэнэ хөрн
жил хооран милицд орхар белдж сахлан урһахар седж
бээхдэн бийдэн уюлж авсмн бээж. Сүүлднь, нег-негнәннь
дару, шпагуд тэвгднэ; теднь аһарт жидин бээдл һарлдад
яралдва. Дакад ноһан өвснэ өнгтэ, арвн долан мөнгнлэ
эдл зес товчта кафтана хормас делслдвэ. Хормас һатцас
өмн бийдэн ик гидг малтарта алтн күсмтэ—жилет үзгдв.
Удсн уга жилетиг сээни орнд төрсн эмгнэ ик-ик хавтх-
ста хуучн майг бүркж оркв, майгин тер хавтхсд нежәһэд
тарвс дүрж болхмн. Иван Ивановичд болхла цуг хамдан
хольгдад йир эзлгч һээхмжтэ юмн, болв тигв нарна то-
лян зэрм һазрарнь көк, эс гиж ноһан ханцсиг, эс гиж
баһлцгин улан нуһлариг, эс гиж алтн күсмсиг, эс гиж
шорин үзүрт наадад, терүг юуначн өвэрц бээдл һарһв.
Тигхлэрн күүтрмүдэр нүүдг өзднүдиг зөөдг аля-домб-
рин бээдлтэ. Цуглрч авад олн эмтн шахлдж йовад алтн
титмтэ хан Ирод эс гиж яма көтлсн Антон тал хэлэлдц-
хэв; аля-домбрин ард хуур жиңнв; циигн кеңкргин орчд
һарарн эврэн урларн э һарһв, нарн сууһад, өмн үзгин
сенр киитн медмжән угаһар күүтрин улсин ээминь болн
чеежинь дүүргэв.

Дарунь пистулмуд дүрдг элж одсн булһар дуктута, күрнҗ өңгтә гертә, алтн утцар уйсн болн улан мөңгәр шаһад сиилэд кеерүлж нер тэвсн, дөрән сур тасрха эмәл би деерән авсн сүүкнэд эмгн кладовкас һарч ирв.

«Не, эн генн баавһа! — гиж Иван Иванович санв. — Иван Никифоровичиг әмд бийнь бас сальк авхулхар һарһж хагсах!»

Мел эврән бодвртан Иван Иванович тас эндүрсн уга бээж. Тавн минутин хоорнд Иван Ивановичи лаңк шалвр өрәл хотн-хашаг нуһлҗднь эзлв. Энүнә хөөн тер бас махлаһинь болн бууһинь һарһв.

«Эн юн болжахмб? — гиж Иван Иванович ухалв: — би Иван Никифоровичд бу нам үзәд угав. Яһжана гидгнь энв: хадгнь хахш, бу бәрнә! Терүнд тер кергтә юмб? Болв эннь айта юмн! Тиимиг би бийдән кесгәрә олж авхар седләв. Нанд йир иим буута болх дурн бээлә; би бууһар зооган һарһхдан йир дуртав».

— Эй баавһа, баавһа! — хурһарн заңһад Иван Иванович хәәкрв. Эмгн хаша тал өөрдәд ирв.

— Баавһа, энчн юн гидг юмб?

— Эврән үзжәнәлмт, бу.

— Ямаран бу?

— Кен медхв, ямаранинь? Кемр минн болсн болхла, юуһар энүг кесинь чигн би медх чигн бээсн болхгов. Болв энтн эзнә.

Иван Иванович босв, экләд бууг энд-тендәснь эргүләд хәләв, тигхләрн эн эмгид шаадг һо ут ханжалта бууг сальк авхулхар өлгсиднь шоодвр өгсән мартж оркж.

— Ухалхд энтн төмр болх зөвтә, — гиж эмгн цааранднь келв.

— Гм! Төмрий. Юн учрар эн төмр болжахмб? — гиж Иван Иванович бийләнән күүндв. — Тана эзнд эн удан болжану?

— Удан чигн болжадг болх.

— Сән юмн! — гиж Иван Иванович цаарнднь келв, — би энүг сурж авнав. Энүгәр тер ю кех билә! Эс гиж юуһар болвчн сольж авнав. Эзнтн гертән бәәнү, эмгн?

— Гертән бәәнә.

— Ю кеж бәәнә тер? Кевтнү?

— Кевтнә.

— Не сән, би терүн тал однав.

Иван Иванович хувцлж авад, нохасас саглад һартан

ацта мод бэрчкэд һарад йовб; юңгад гихлэ Миргородин уульницд нохас эмтнэс икэр харһдг бээсмн. Эн һарад йовб.

Иван Иванович Иван Никифорович хойран хотн-хаша зерглэд бээдг, бура шитм деегүр һарад негнэсн неги талан оч болх бээсмн, болв Иван Иванович уульницар һарад йовб. Эн уульницин йир уутьхн булңг һатлх бээсмн; энүнд кемр нежкэд мөр зүүсн хойр тергн зөрлцхлэ, тер цагт тедн сольлдж һарч чаддг уга сәнж, тедниг ар төгәһэснь авад, туск уульницднь эс һарһхла, тедн хоорндан тееглгдэд бээдг бээж. Хашан ар хойр талк иргэр, урһсн цецгэс болн лошхс деегүр йовһн улс һардг бээсмн. Эн уутьхн булңг мөрин нег бийэрнь Иван Ивановичин юм орулдг сарай-хаша, наадк бийэрнь Иван Никифоровичин амбар, хашан үүдн болн көглжрһнин гер һардг бээсмн.

Иван Иванович хашан үүднэд ирэд, төдгинь тачкнулв; дотраснь нохас хуцлдсн э һарв; болв олн зүсн өңгтэ нохас таньдг күүнәннь чирэ үзчкэд, дарунь сүүлән шарвадлдад хэрү гедргән гүүһэд һарцхав.

Иван Никифорович эврәннь һарарн тарвсин хэлсэр, һууһар, ноһаһарчн асрдг индин алг көглжрһнс асржасиг үзв; дакад зэрм һазртнь хамхрха төгэс, бочкин бүсмүд, көвүнэ будгдсн киилг көлврж кевтсиг хотн-хашад Иван Иванович орж ирн үзв. Иим зургст зурачир йир дурта! Өлгэтэ хувц-хунрин сүүдр хотн-хашаг нурһлжднь хааж оркад, сержннсн серү өгэд бээв. Ялч баавһа терүг күндтәһэр тосж мендлэд, дакад эвшэчкэд, нег ормдан зогсв. Герин өмн нүүрт хойр хар модн бахнар татсн сег кирлцэд сээхн өңг һарһв — нарнас дала нээлт уга халхц болад бээсэр; Малороссийд күүнлэ нааддго, йовһн улсиг көлэснь авн толһа күртлнь халун көлс асхрулдг цаг. Нам оньдин, кезэд болв чигн Иван Иванович асхнд һарч сергдгән соляд, эн эркән уга кергтэ юман күцэж авхар седж йовсиг ода тиим цагла һархар шиидснд, терүнэс учринь медж болхмн болжана.

Иван Ивановичин орж ирсн хора тас харңһу сәнж, юңгад гихлэ, хааһулмуднь хаалһата бээж, дакад һарсн нарна толян тустнь бээсн герин эрст тусад, тенд яралдсн герин өркэс, моднас болн хотн дотр өлгэтэ хувцдас солһһтрсн өңг һарһж. Терүнэс авн гер дотр өрэл өдрин герл өгсэр харңһурв.

— Бурхд нөкд болг,—гиж Иван Иванович келв.

— Пө, мөндөвтө, Иван Иванович! — гиж хоран булчгас хэрү өгсн дун харв. Тигхлэнь оч Иван Иванович полд делгэтэ кевс деер Иван Никифорович кевтсинь медв.

— Би тана өмн нүцкн цогцармб, буруним тэвж өгтн,— гиж Иван Никифорович келв.

Иван Никифорович хувцн уга, нам киилг чигн уга нүцкн кевтж.

— Учр уга. Эндр та, Иван Никифорович, амрч аввт?

— Амрув. Та, Иван Иванович, унтвт?

— Унтва.

— Ода шинкэн тигэд босвт?

— Ода намаг босв гинчи? Ода күртл күн унтж кевтдв, Иван Иванович, би ода шинкэн күүтрэс ирүв. Хаалһин хажуһар цаһан һуйрин буудя эвртэ сэн! Бахмжта! Дакад өвсн йир өндрэр урһж, жөөлн болн шимтэ!

— Горпина,— гиж Иван Никифорович хээкрэд: — Иван Ивановичд эрк болн өрмлэ хутхсн берг авч ир.

— Ода йир сэн цаг.

— Иван Иванович, өңгөртөн бичэ магтад бээтн. Алмс терүг авг! Халунас хамаран одхнь медгдхш.

— Игж амлсиг сергэх кергтэв. Ай, Иван Никифорович! Та минн келсн үгиг санлт, тер цагт ора болх; үкснэнтн хөөн та яһж бурх му келснэнтн учрар танд бае засг күртх.

— Юуһарн би таниг, Иван Иванович, һундавв? Тана эцгинтн чигн, экинтн чигн тускар би көндөсн угав. Меджэхшв, юуһар би таниг һундавв.

— Ода сэн, сэн, Иван Никифорович!

— Бурхн эн, би таниг һундасн угав, Иван Иванович!

— Соньн-жигтэ юмн, ода күртл теегин бичкн шовуд үлмэд орж ирхш.

— Та яһж эврэн саннат, тана дурн, зугар би таниг нам һундасн угав.

Иван Никифоровичиг эс соңсжах бээдлтэһэр Иван Иванович келв.— Тедн юн учрар эс иржэхинь меджэхшв. Цагнь бас болад угав, тиим болв, тиим болх зөвтэ.

— Цаһан һуйрин буудя сэн гиж та келнт?

— Йир сэн буудя, бахмжта!

Энүнэ дару тагч болцхав.

— Та яһад, Иван Никифорович, бишмүдэн өлгжэнт? — гиж аш сүүлдн Иван Иванович келв.

— Кишго баавһа айта, нурһлж шин гиж келм хувц-

сиг көгжрүлэд үрәж оркж. Ода салык авхулж бээнэв; айта гидг нэрн цемгн, нам келврүлчкэд — хэрү өмсж болхмн.

— Нанд тедн дотрас нег юмн таасгдва. Иван Никифорович.

— Юн?

— Бишмүдлэ хамдан салык авхулсн бу танд юн кергтэ болхв, келит, эржэнэв! — гиж Иван Иванович энүнд тэмк өгн сурв.— Терүгитн би эрж сурж чаджану?

— Гем уга, ханжанав! Би эврәһән үнрчлнэв! — Иван Никифорович бийән эргүлж илэд увжан авб.— Генн баавһа тигәрән бу бас өлгж оркж. Сорочинцд сән тэмк кедг нег жид бэәнэ. Би медхшв, тер ю тэмкд тэвдг болхв, йир сенр, каңкнсн үнртә! Кануперлә невчк эдл гиж болхмн. Энүнэс невчкниг амндан авад жажлад хэлэлт. Үнн эсий, кануперлә эдл! Автн, эржэнэв!

— Эржэнэв, Иван Никифорович, келхнтн, би бууһин тускар: та терүгәр ю кехмт? Тертн танд керг уга.

— Яһад керг уга болжахмб? Хах керг харһхла...

— Тана зергәс, Иван Никифорович, кезәнь та хахм болжанат? Хойрдгч аюл ирхләйи? Бурхна зергәс, тана заң-бээр хатха гиж эс заясиг болн та нег чигн нуһс эс алситн би меднэв, талин чигн улс медцхәнэ. Та сүртә, сән нурһта-турта күнт. Яһж та улмар бута чирлдж йовхмт, кезә тана хувцнтн салыкнд хагсагджахла, ямаран учрар тигжәхнь күүндврт орулж келж болжахш, ода тигәд юн болжана? Уга, танд эврә таварн амрлһн кергтә! Деер яһж келгдлә, Иван Иванович кезә кениг болв чигн иткүлхәр седхләрн, йосн биш сээнәр келдмн. Тер яһж келдг билә! Бурхдм, яһж тер келдг билә! Э, танд сән үүлдвр кергтә. Сонсхнтн, терүгән нанд өгч орктн!

— Яһна гиһэд? Эн үнтә бу. Хамаһас чигн ода ним бу хээж олдшго. Би милицд орхар седж бээхдән түрг күүнэс энүг хулдж авлав. Ода генткн энүгән күнд өгч оркхмн болжана? Юн деерәс? Энчн ик кергтә юмн.

— Танд юунд эрк биш кергтә болжахмб?

— Яһад эс кергтә болх билә? Кезә нег цагт герүр деермч дэврхлә... Эрк биш кергтә эс болх билү. Кенәс чигн эәжәхшв, ода би санамр бээнэв. Юунас? Юнгад гихлә, би меджәнэв, мини амбарт бу бэәнэ.

— Сән бу! Иван Никифорович, энүнәнтн оньснь эвдрж оч.

— Не болг, юнь эвдрж? Ясж болхмн. Бичэ зевртхэ гинэд олсна тос түркж чигн оркж болжана.

— Иван Никифорович, тана келсн үгэстн, би тустагн үүрин бээдл төрүц үзжэхшв. Нанд сэн темдгтэ юм үзүлхэр та седж бээхшт.

— Янж та, Иван Иванович, игж келж чаднат, би танд ямаран чигн юм эс үзүлсэр? Та яһад эс ичнэт? Тана цармудтн минн теегт идшлнэ, би нег чигн тедниг бэрэд угалмн. Полтав орхларн кезэчн даңгин нанас тергим сурнат, би тегэд яахмб? Кезэ чигн би керго гилү? Минн хотн-хошад шитм деегүр тана күүкд давшж һарад минн нохасла наадцхана — би төрүц үг келхшлмн: юм бичэ көндэтхэ, наач бэг! Наач бээцхэг!

— Белг өгш уга болхла, тигхлэ, сольг кехмн.

— Нанд буудм та ю өгнэт? — Үнлэһэн хамдан Иван Никифорович һаран тохалдад Иван Иванович тал хэлэв.

— Би терүнэ орчднь буурл һахаһан танд өгнэв, сэн хотар бордсн, айта гидг һаха! Дарук жилд тер танд һахан кичгүд һарһж өгхлэ медхт.

— Би меджэхшв, та, Иван Иванович, янж игж келж чаднат, Тана һахаһар би ю кех билэв? Алмсин гес эс идэлхнь.

— Дакад хэрү эврэһэн! Алмс угаһар болш угай? Бурхн эн, килиц болх танд, Иван Никифорович!

— Үннднь келхлэ, та, Иван Иванович, буудм ю өгчэхмт, һаха гиснтн юн эрлг гиж медхв!

— Юунас көлтэ тер тиим эрлг болжахмб, Иван Никифорович?

— Яахм билэ? Та эврэн сээнэр ухалхнтн. Энтн тигэд бу гидг эн, күмн меддг юмн; та юн гидг эрлг заажахмт: һаха! Керп танас талдан күн келсн болхла, би энүгитн хүвдэн болхла, өөлх бээсн болжанав.

— Һахаһас та юн му юм үзвт?

— Үнэртнь келхлэ, та намаг кенд тоолж бээнэт? Би һахаг...

— Суутн, суутн! Не, керго, бэг... Тана буутн тандан үлдтхэ, амбарин булңгд зогса бээж, зеврэд чигн одг, дакж түүнэ тускар үг келш угав.

Энүнэ хөөн тагчг болцхав.

— Мана хаанд һурвн король дэ босхх болж гигэд келцхэнэ,— гиж Иван Иванович эклв.

— Петр Федорович танд тигж келлэ, юн гидг дэн тернь болжахмб? Юунас көлтэв?

— Тер юунас көлтөһинь келж болш уга, Иван Никифорович. Тер корольмуд маниг цугтаһинь түрг нутгин шүтлһ автха гиж бээх кевтэ гиж би дүңнжэнэв.

— Үзжэһич, ю хээж бээхинь тер һэргүд! — гиж толһаһан өндөлһж бээһэд Иван Никифорович келв.

— Тер үзжэнт, мана хан теднд дэ кех болж. Христовин шүтлһ эврэн бийстн автн гиж.

— Тигэд юн гинэч? Болв, манахс тедниг диилжэнэ эсий, Иван Иванович!

— Диилжэнэ. Иван Никифорович, тигэд сольш угагар бэнт бууһан?

— Иван Иванович, нанд сонһн юмн болжана: та нертэ номта күнт, ухан тату күүнэгэр келнэт. Би тиим һэрглһнэс көлтэ...

— Суутн, суутн. Бурхнд одг! Болг, тер эврэн биндэн бэг, хурлд одг: дакж үг келш угав...

Эн саамлань хот-хол авч ирв.

Иван Иванович нег чирк уучкад өрмтэ бөрг зооглв.

— Иван Никифорович, соңслт. Та суль тэрсн угалмт, би танд хаха деер хойр мишк суль өгнэв. Эн жил та суль хулдж авх кергтэт.

— Иван Иванович, бурхн эн, танла горох цадтлан идчкэд күүндх кергтэ. (Иван Никифорович энүнэс болх үг келэд оркна, энүндһ төр уга). Хойр мишк суляс күн бу сольсн хама үзгдж йовла? Бекешэн бас тэвхмн болвзгот.

— Та, Иван Никифорович, мартчквт, би танд бас хаха өгчэнэв.

— Яһж! Бу хойр мишк суль болн хаха болжахмби?

— Э-э, тигэд баһ болжану?

— Нег бууд?

— Бууд, боллго.

— Хойр мишк бууһин төлэ?

— Хоосн хойр мишк биш, сульта, хахаг бас мартчквт?..

— Эврәнһ нахалаһан үмслдтн, терүг үмсш уга болхла, алмста чигн, үмслдтн!

— О! Таниг көндэчкхлэ мел эн! Үзхт: бурх харасн үгдтн таниг хөөт орнд халун зүүһэр келитн хээрх. Танла күүндснэ хөөн чирэһн; һаран уһачкад, эврэн бийән утх кергтэ.

— Иван Иванович, зөвшэл өгтн, бу туста юмн, хамгин сенр зог, ташр герт таалмжта кеерүл...

— Та, Иван Никифорович, эврэннь бууһан ик юмнд тоолад, адрад йовн гижэнэт, — гиж Иван Иванович арһан барсн деерэн, эн үнэр экләд уурлжаһад келв.

— Та, Иван Иванович, йоста гидг эр һалунт! — Кемр Иван Никифорович эн үг эс келсн болхла, өмник үүрмүд кевтэн хоорндан тедн зүтклджәһэд салж одх бээсмн: болв, ода тас онгдан юмн болва. Иван Иванович тас уурлад, улаж одва.

— Та, Иван Никифорович, юн гидг юм келәд орквт? — гиж тер дууһан деер авад сурва.

— Иван Иванович, та эр һалу дуражт, — гиж би келвв.

— Та, зергәс, ям, күүнә нерн-ус күндллһән болн янзан мартад, яһж тиим му нер күүнд өгч келж чаддвт?

— Энүнд юн му юмн бээнә? Та игтлән, Иван Иванович, һарарн хүрүләд бээнәт?

— Би хэрү давтжанав, та яһад тигж цуг күндән гееһэд нанд эр һалуна нер өгнәт?

— Иван Иванович, би тана толһа деер нульмхв, юңгад та итклән барад бээнәт?

Иван Иванович цааранднь тесж бийән бәрж чадсн уга: терүнә урлнь чичрв; амнь өмнкәсн хуврәд «О» гидг үзгин бээдлтә болж одв; тер нүдәрн түргн-түргн чирмәд, дегд әәмшгтә бээдл һарв. Иван Ивановичд эн йир ним бээдл хая-хая болдг бээсмн. Терүг ик гидгәр уурлулхла тигдг бээсмн.

— Би танд герчлжәнәв, би таниг медхәр бәәхшв, — гиж Иван Иванович келв.

— Ик гидг әәмшг! Бурхн эн, Иван Иванович, энүнәс кәлтә уульхн угав, — гиж Иван Никифорович хэрү өгв.

Бурхн эн, худл келж, келж, келж авб. Энүнд йир һундлта, әвго юмн болва.

— Тана герт би кәлән тәвшгов.

— Эә-э, нам! — гиж Иван Никифорович келв, дакад босчкад, ю кехән эврән медж ядад, һундхларн. — Эй, зүгдг, баавһа! — Энүнлә хамдан үүднә һатцас одак эццн баавһа болн баахн урһцта көвүн ут болн өргн сюртукт оралдсн үзгдв. — Иван Ивановичиг һараснь авад үүднәс һарһж орктн!

— Юн! Дворянигий? Зүг зөрж өглт! Өөрдлт! — гиж Иван Иванович ууртаһар ик сана авч хәәкрв. — Би тадниг генн ээтәһитн уга кеж оркхв! Тадна ормиг хар керә

олж чадх уга! (Иван Иванович седкльн кемр эвдрж од-хла, йир чанһар келдг билэ).

Эдн цугтан күчтэ гидг өнгтэ зург болж үзгдв: кеерлл-һн уга эврәннь дүүрнг сээхн бээдлэрн хоран дунд зогсжасн Иван Никифорович! Эәһәд аман аңһаж орксн, нам тоолвр уга баавһа! Римск келмрчнр үзүлдглә әдл, тер мет Иван Иванович өөдән һаран өргчксн зогсжана! Эн өвәрц минут бээсмн (кецү гидг сээхн наадн). Тедн дотр негхн хэләдг күн бээсмн: тернь кемжәлж болшго сюртукта көвүн, эврәннь хамран хурһарн арчад төвкнүн зогсжала.

Аш сүүлднь Иван Иванович эврәннь махлаһан авб.

— Иван Никифорович, та йир сән юм һарһжанат! Йир сән, айта юмн. Танд энүгитн би медүлхв.

— Йовтн, Иван Иванович, йовтн! Нанла бичә харһ-тн, хэлән йовтн! Би тана, Иван Иванович, амитн хамх цокхв!

— Мә, үзжәнч, медхч, Иван Никифорович! — гиж Иван Иванович хәрүцв, терүнд нудрман үзүлн йовж, ардан үүдиг хаачкад; тернь хард гичкәд, хәрү жингәд сек-гдв.

Иван Никифорович үүднә өөр үзгдв. Тер нег юм кел-хәр седв, зугар Иван Иванович дакж ардан хэләсн уга, хотн-хошан өөрәс уга болж одв.

III-ч БӨЛГ

ИВАН ИВАНОВИЧ ИВАН НИКИФОРОВИЧЛӘ ЦҮҮГЛДСНӘ ХӨӨН ЮН БОЛВ?

Не тигәд, Миргородт тоомср өгм болн кеерүлм дүң-гә хойр күндтә залус хоорндан цүүглдцхәв! Юунас кәл-тә? Керг уга юмнас—әр-һалунас авн. Нег-негән үзлдш угаһар седцхәв, зәнг авлцдган уурв: урднь болхла, нам халцлдш уга гиж келм үүрмүд бээсмн. Иван Иванович Иван Никифорович хойр өдр болһн нег-негидән эврәннь мөндән медлцүлхәр кү илгәдг, билә, дару-дарунь эврә-эврәннь балкон деерәс нег-негиләһән таарта үгән күүндәд таалтаһар зүркән бахтулцхадг билә. Долан хонгин сән өдрәр Иван Иванович нимгн шеемг бекештә, Иван Ни-кифорович шар-күрнг нанк казакинтә, нурһлж нег-негн-ләһән һар-һаран бәрлдәд чонжур һарад йовцхадг билә. Иван Иванович дегд хурц нүдтә сәнж, Миргород зәрм-

дэн уульнцин дундахар цандг эс гиж бузр һазр түрүлж үздг бээж, тигэд кезэд болв чигн Иван Никифоровичд келдг билэ. «Сагл, тигэрэн көлөрн бичэ ишк, энүнд сэн биш». Иван Никифорович эврәннь туск халхарн бас сэн сана зүүсн темдг үзүлдг билэ, хама болв чигн холд зогс-жасн бийнь Иван Ивановичд оньдин өвртнь йовдг тэм-ктэ һаран сунһад келдг бээсмн: «Буйн болтха, бэртн!» Хойраднь ямаран гидг сэн эдл-аху бээнэ!.. Тигэд эн хойр үр... Кезэ би терүнэ тускар соңсж оркад, онтрһун дуунд цокулсн дүнгэ болвв! Би кесгтән иткл уга бээвв: бурх-дм үннч! Иван Иванович Иван Никифоровичлэ цүүглдж! Тиим күндтэ улс! Ода эн делкэ деер юн бат болхв?

Тигэд эврәннь герүр ирчкэд Иван Иванович зөвэр удан ик гидг үүмэтэ бээв. Тер, өмннь болхла, түрүлэд гүн өвс идж бээх угаһинь хэлэхэр мөрнэ хашад ордг билэ, (Иван Ивановичд мацнадан цаһан төөлтэ саарл гүн билэ. Эвртэ сэн мөрн тер); дакад немш такасан болн һахан кичгүдэн эврәннь һарарн асрчкад; түүнэ хөөн амрхар йовдг сәнж; дакад модн сав-сарх кедг бээж (тер күчр нэрн, токарас тату биш, олн зүсн юм модар кедг бээж), эс гиж Гария, Любия болн Поповин барлсн дегтр умшдг билэ! Иван Иванович терүнэ неринь мед-хш, юнгад гихлэ ики өмэрэнь деерэк нертэ һадринь гиж-гтэ күүкн бичкн күүкд наадулад бээж таслад хайж ор-кж!, эс гиж Иван Иванович сег доран амрдг билэ. Ода болхла, тер оньдин урднь эврәннь кедг нег чигн төрән авч кесн уга. Болв терүнэ орчд Гапка харһчкад яһад тер керг угаһар йовад йовна гихэд хар зөңгдөн керлдв, болв тер хоорнд Гапка хот кедг герэд крупа авч йовла; хот өгх гихэд кирлцэ тал ирсн эр-такаг модар шивб: будгдж одсн шуурха киилгтэ көвүн эк талан гүүж ирэд хээкрв: «Тятя, тятя, балта ас!» Тигхлэнь тер көвүг Иван Иванович күчтәһэр ээлһв, көлөрн девсэд оркв, терүнэс ээчксн көвүн, хамаран гүүж одсан медсн уга.

Аш сүүлднь, тер сана авчкад урднь кедг кергән эк-ләд кев. Тер үдиннь хотан ора уува, ики асхлад сег до-ран амрхар кевтв. Гапкин сээнэр чансн көглжрһнин шөлн таасгдад, өрүнэ болсн йовдлинг тас көөж оркв. Иван Иванович дакад дегд ик тааслттаһар эврәннь эдл-ахуһан экләд хэлэв. Аш сүүлднь, ээлин хотн-хоша тал нүдөн өгв, бийнь бийдэн келв: «Эндр өдр би Иван Ники-форович тал одад угав; терүн тал однав». Иван Ивано-вич тигж келчкэд, махлаһан болн тайган авад уульн-

цур нарад йовб, болв хашан үүднэс эрэ харчкад, өрүнк цүүгәһән санчкад, нульмчкад хэрү эргв.

Иван Никифоровичин хотн- хоша дотр бас тиим йовдл болв. Иван Иванович үзв, терүнэ хотн-хошан бура шидм деегүр гертнй көдлдг баавһа көлән тэвэд хархар седсиг, генткн Иван Никифоровичин дун хэрү эргүлв: «Гедргән! Гедргән! Кергтә биш!» Болв Иван Ивановичт күчр гидг үүдвртә болв. Иим чигн юмн болх бээсмн, эн күндтә улс дарук өдрнй эвцлдэд чигн одх билә, кемр Иван Никифоровичин герт аюлта йовдл эс харсн болад, тер ямаран чигн ицлһиг уга кеһэд, дакад керүлин һал унтрм дүнгә юмнд, деернй тос эс асхсн болхла.

Иван Никифорович тал тер өдрин асхар Агафья Федосеевна ирлә. Иван Никифоровичт Агафья Федосеевна садн чигн, эгч чигн, нам нээж чигн биш бээсмн. Терүнд нааран ирэд керг уга бээсмн. Тер терүг ирснднй чигн икәр байрлж бээхш; болв бүкл долан хонгар ирэд, зәрмдән терүнэс үлү чигн хонад бээдг сәнж. Тигхләрн тер эврәннй хартан цуг амбармудин түлкүрмүдиг авчкад, герин эзнлә эдләр бээдг бээж. Иван Никифоровичд тернй таасгддго бээж, болв тер алңг болһж терүг сонсдг бээж, бичкн күүкд кевтә, зугар зәрмдән зүтклдхәр седдг сәнж, болв Агафья Федосеевна улм давад деер авад бээдг бээж.

Үннднй келхлә, би меджәхшв, яһад игдг болжахмб, күүкд күн мадниг хамрасмдн дегд эвтәһәр авчкна; мел чеенгин бәрүлэс бәрж бээх кевтә. Эс гиж теднә һаринй тигж заясмб, эс гиж мана хамрмуд юм кеж чадшго болсмб, Иван Никифоровичин хамрнй невчк шар өрглә эдл бээсн бийнй, терүнә хамраснй тер шүүрч авад, бийиннй ард ноха кевтә көтлв. Терүнә өөр тер эврәннй йирин жирһлин янз-бээдлиг арһнй уга кевтәһәр сольв; нардн удан кевтдгән уурв, кемр кевтхләрн нүцкәр биш, оньдин киилгән болн шалвран өмсдг билә, энүг тигтхә гиж Агафья Федосеевна төрүц келдго билә. Тер нам эмәх санан уга билә, кемр Иван Никифоровичиг безг бәрхлә, тер эврән бийнй һарарн терүнә көләннй авн толһа күртлнй скипидар уксус түркдг билә. Агафья Федосеевна толһа деерән чомпхр махлата, хамр деерән һурвн үйтә билә; элсн өңгтә шар эрәтә бишмүд өмсдг бээсмн. Терүнә бээсн бээдлнй бочкла эдл сәнж, тигәдчи түүнә белкүс олж авна гидг нүр үздг гер угаһар эврән хамран үзх дорхнй зовлңгта бээсмн. Терүнә көлнй ахрхн

сэнж, хойр дерин кев-янзта урһж. Тер ховч сэнж, чансн бурак өрүн болһн иддг бээж, ончта кевэр эмт му келж чаддг сэнж,— цуг эн тоот олин-зүсн керг кесн бийнь агчмин чигн зуур эврәннь чирәннь бээдл сольдго бээж, тигж күүкд күүнэс онгдан күн үзүлж чаддго бээсн.

Терүг ирснэс авн гер дотрк мел сара-сарвх болад бээв.

— Чи, Иван Никифорович, бичэ эвц терүнлэ, гемэн бичэ эр: чамаг тер үрэхэр бээнэ, тер тиим күн! Чи ода чигн терүг меджэхшч.

Иван Никифоровичд кишго баавһа шимндэ-шимндэ бээж, тернь Иван Ивановичиг төрүц соңсшго болв.

Цуг онгдан бээдлтэ болв: кемр ээлин нохас хотн-хоша талан ирхлэ, терүнд юн харһна, харһсарнь цокдг болв; хаша деерәһүр давшсн бичкн күүкд уульлдад киилгән өргчксн нурһндан буран темдгтэ хэрү ирцхэлдв. Кемр Иван Иванович нег юмна тускар сурхар седж бээтл, нам тер баавһа йир эвго бээдл харһв, тигхләннь Иван Иванович кедү күчр һольшг күн болсн бийнь нульмчкад, келв: «Яһсн кишго баавһав, эврәннь эзнэсн дор!»

Аш сүүлднь цуг өөлүллһнэ тулгт күргхин кергт, эн дурго болчксн хажудкнь шуд терүнэ хаша-хаалһин өмн, бура шитм деегүр давшдг һазрт, һалуна сарай тосхж оркв, тигхләрн тер улм басж, өөлүллһн гүдүлжэх темдг болж һарв.

Иван Ивановичин жигшсн сарай йир түргн кевэр тосхгдв: нег өдр дотр. Эн Иван Ивановичиг хордав, тигэд эн өшәһән авх сана зүүв. Нам сара терүнэ һазрин зәрм хүвинь авч орксн бийнь тер һундсн бээдлән төрүц медүлсн уга; болв терүнэ зүркнь чаһар цокад, эн төвшүн бээсн бээдлән бәрхд күчр зовлгта болад бээв.

Тигэд тер нег өдр давулв. Сө эклв... Кемр би зурач болсн болхнь, сөөһин сэхн йовдлиг кевтнь үзүлх билэв! Миргород яһж унтжахиг би зурж үзүлх билэв; терүн тал то уга оln odd яһж көндрл уга хэләжэхиг зурх билэв; өөрхнд болн холд нохас тагчг үзмжәнго дүүрән соңсгдсиг медүлх билэв; бура шитм деерәгүр һархар теднә хажуһар нег юмнд дуран өгсн чонжин хонх цокач баатрин зергтәһәр яһж йовхинь үзүлх билэв; сарин герл туссн гермүдин цаһан эрс улм цаһасн, тедниг төгәлгдк модд харлсиг болн намчлсн ноһана үнр канкнсиг, баатр сөөһин цуцрлтан уга мөрн-царцахас кесг үзг болһнас ниицнһү эврән тачкнсн дууһан эклсиг медүлх билэв.

Эн маштг шавр гермүдин негнд унтх делгц деерэн эн балһсна хар күмсгтэ, чееждэн чичрсн баахн хойр белтэ нег күүкд күүнд гусарск сахл болн шпор эмтэхн зүүдн яһж нөөртнь оржахинь, тигэд сарин герл терүнэ халх деер инэжэхинь би зурж үзүлх билэв. Цаһан хаалһар яһж торс-торс гиж ниссн бавухасин хар сүүдр болж медгдсиг, дакад тедн гермүдин цаһан трубас деер яһж суусиг би зурж үзүлх билэв... Болв эн сө һартан көрөтэ һарсн Иван Ивановичиг би ха-йир үзүлж чадх бээсн болхв. Терүнэ чирэд кесг олн зүсн ухан бичэтэ бээсн! Тер медгдш угаһар бултад һалуна гер дотр арһул орв. Иван Никифоровичин нохас тедн хоорнд болсн цүүгэнэ тускар юм меддг уга, тигэд чигн хуучн үүрмүд гиһэд, дөрвн хар модн бахнд хадад кесн һалуна герт энүг тигэрэн орулв. Тер өөрэн бээсн бахнд өөрдэд, көрөһэн авад, эклэд көрөдв. Көрөһэс һарсн, э, терүг дару-дарунь онһлзулж хэлэлһэд бээв, болв һундсн седкл хэрү зөрг орулв. Түрүнк бахн көрөдгдж одв; Иван Иванович дарукинь эклв. Ээчксн учрар терүнэ нүднь шилвкэд, юм төрүц үздгэн уурв. Генткн Иван Иванович хээкрчкэд, менрсн болад одв; терүнд үксн күн үзгдсн болв: дакад энүнд дарунь серл орв; өмннь энүн тал күзүһэн сунһж һарһад хэлэжэсн һалун бээж. Иван Иванович ууран күрхлэ, нульмж оркад, көдлмшэн цааранднь эклэд кев. Хойрдгч бахннь көрөдгдчкв: гер нээхлэд одв. Дакад һурвдгчан эклхэр седхлэ, Иван Ивановичин зүркнь ээмж эклэд цокв, тигхлэнь эн кесг дакж көдлмшэн зогсав; терүнэ икнкнь көрөдгдж орксн билэ, генткн тогтуран геесн гер нег бий талан дээвлэд унад бээв... Иван Иванович эрэн гиж зулж һарв, тигхлэнь гер шаржннад унв. Дегд ээчкхлэри, көрөһэн шүүрч авад, тер герэдэн һарад гүүв, орж ирн орн деерэн кевтн киисв, эврэнь һарһсн сүртэ йовдлури терээр хэлэдг ухан терүнд нам орсн уга. Иван Никифоровичин хотн кевтэн цуглрсн болж терүнд медгдв: көгшн баавһа, Иван Никифорович, эн-зах уга сюртукта көвүн — Агафья Федосеевна толһачта цуһар шорта терүнэ гер хамхлж уга кехэр аашсн болж медгдв.

Дарук өдрин туршар Иван Иванович безгтэ юмн кевтэ бээв. Дурго болсн ээлин күн өшөһөн авхар адгтан терүнэ гер шатан гисн болад бээв. Тигэд чигн тер Гапкт закв: дару-дарунь хама болв чигн хэлэн бэ, альд болв чигн хүүрэ солон кевтхлэ, кевтнь хэлэлһэд, түүһэд автха гив. Аш сүүлднь, Иван Никифоровичиг урдаснь хөрхин

төлө, өмнөснь оч миргородск итклтэ зарһд терүнд эрлї оруулж өгхэр шииндв. Тер юн болсинь, терүнэ тускар дарук бөлгэс медж болхмн.

IV-ч БӨЛГ

МИРГОРОДСК ПОВЕТИН ЗАРЬЧИГ БЭЭТЛ ЮН БОЛСНА ТУСКАР

Миргород эвртэ һээхмжтэ балһсн!

Ямаран болв чигн гермүд бээнэ! Солом болн зегсн, нам модн деевртэ: барун бийднь уульнц, зүн бийднь уульнц, хамань болв чигн айта гидг бура-шитмс; терүн деегүр хмель өвсн шована, шитмс деер буһшмуд өлгэтэ, терүнэ хатцас нарна бээдлтэ нарн-цецгэс эврэн толһасан харһна, мак улана, бөдүн хавгуд торс гилдцхэнэ...

Сээхн жирһл! Нээһинь олж хураж орксн бура-шитмс, терүг зурчксн зург мет бас чигн улм сээхрүлнэ; эс гиж терм эрэтэ эд эс гиж киилгүд, эс гиж шалврмүд эрэтрнэ. Миргородт хулха чигн, мек-тах чигн уга, тигэд чигн күн болһн санандан орсарн өлгцхэнэ. Кемр аһу тал өөрдж ирчкэд, дарг уга дүр-үзлиннь һээххэр цаг-зуур зогсжанат; терүн деер цандг бээнэ, күн өврм цандг! Тиим юмиг кезэ нег цагт ор-һанц үзсн болхт! Кевтнь аһу тер нурһлж эзлжэнэ. Кецү сээхн цандг! Тер гермүдиг болн бичкн гермүдиг холас ковньгта өвсн болһхмн, өөр-эргмднь ирчкэд терүнэ ке-сээхиднь алң болһцхана.

Поветин зарһин герэс айта сән гер уга кевтэ гиж зугар би саннав. Нанд керг уга; хар модн эс гиж хусмин, болв терүнд хээртэ хаана нээмн терз бээнэ! Шудтан аһу талагшан зерглэд нээмн терз бээнэ! Площадь талагшан зерглэд, нээмн терз, тер бээсн усн аһуд, терүнэ тускар би урднь келчклэв, балһсна толһач терүг нур гиж нерэднэ! Ода тер һанцарн хад чолуна өңгэр ширдэтэ; Миргород наадк гермүдән цугтаһинь амрар цаһалһж оркж. Гермүдин деерк дееврмүднь цуг модн, кемр терүнэ төлө мәңгрсэр амтлад белдж орксн канцелярск тос мацг бәрсн саамла, зөрц эс идсн болхла улан ширер ширдж оркх бээсмн, тигэд дееврнь ширдгдл уга үлдв.

Аһу талагшан кирлцэ һарсн бээнэ, терүн деегүр такас тасрхан уга гүүлдцхэнэ, кирлцэ деер зөрц биш, эрлһэчирин һанцхн цалднғ йовдлас көлтэ дангин крупа эс

гиж хот-хол юн болв чигн асхата бээнэ. Тер хойр өрөлэр эңглэтэ: негиднь ирсн улс бээдг, наадктнь бэрэнэ улс бээнэ. Ирсн күн бээдг тер өрэлднь цевр, цаһалһж орксн хойр хора бээнэ, негнь—өмнкнь эрлһэчирин; наадктнь ясчксн стол, деернь бек асхрж; терүн деернь Петрин зака хатхсн һурвн талта модн. Нурһ түшдг өндр келтэ дөрвн хар модн стулмуд; эрсин өөр төмрэр һанрлж орксн авдрмуд, терүнднь поветин хош-хора хадһлдг бээж. Тер авдрмудин негиднь тигхд ваксар арччксн һосн зогсжана. Энүнэс авн эклэд хурцхав. Зарһч зөвэр махта күн, зугар Иван Никифоровичас зөвэр нэрхн, сэн зангта, тостж одсн бишмүдтэ, һанзта болн ааһ цээтэ, зарһла харһсн улсла күүндж бээлэ. Зарһчин урлнь хамртнь өөрхн бээсмн, тигэд чигн тер хамр деерк урлан седклднь кедү кергтэ болна тедү үнрчлж чаджана. Терүнд тэмк дүрдг коробкин орчд тер урлнь церглдг бээсмн, юнгад гихлэ хамрад кесн тэмк кезэд болв чигн терүнэ деер цацгдтха гинһэд кегдсмн. Үүлтэ улсла зарһч тигж күүндж бээлэ. Көл нүцкн күүкн хамр дорнь гишц ааһ бэржэлэ. Столин захд сеглэтр нег зүсн, үрүдсн дууһар шиидвр умшжана, зарһла харһсн күүнэ бийнь эн дуунас унтж одх бээсмн. Кемр тер хоорнд шогта күүндвр эс һарсн болхла зарһч дарг уга цугтаһаснь урд унтх бээсмн.

— Би медхэр зөрц зүтклэв,— гиж ааһта көрсн цэ залгын бээж зарһч келв, — ямаран кевэр эн кегдв, тедн сээнэр дуулцхана. Хойр жил хооран нанд кецү сээхн дуулдг шовун билэ. Дэрк! Генткн тер хүврж одв. Бурхн минь, тер ю болвчн дуулдг болв. Цааран бээх дутман хоолнь улм үрэд, сөөлнкэдэд, хол дорнь монтхр юмн һарч ирв. Тер монтхриг ода зугар хаһлх кергтэ болв. Захар Прокофьевич нанд энүг яһж хаһлхиг зааж өгв, кемр медхэр седжэхлэти, ямаран учртаһар зааж өгсинь би танд келж өгнөв; би терүн тал ирхлэм...

— Демьян Демьянович наадкинь умшхвй? — гиж умшлһан төгсөчкэд, кесг минутд көндрл уга зогсжасн сеглэтр сурв.

— Та умшж орквт? Яһсн шулун! Би юм соңссн угав! Э, тер хама бээнэ? Терүгэн нааран өгти, би һар тэвнөв. Бас танд тенднь юн бээнэ?

— Хазг Бокитькин хулхалж авсн үкрин туск бээнэ.

— Сэн умштин! битерүнтал ирхлэм.. Тер намаг яһж тоосинь танд би тодрхаһар келж өгч чаджана. Эрклэ

хамднь һанцхн балык гидг заһс тэвж өгв! Зугар саак эврәннь тэмкин коробочкан хамрнь үиркчлв— тиим тэмкэр мана бакалейин Миргородин лавк эмт тоона. Би балык заһс идсн угав, юнгад гихлэ та эврэн меднэт, терүнэс кэлтэ өрчдм шар буслна. Болв түрс зооглж авв. Йир сэн түрсн! Юуһинь келхв, ончта! Дакад алтн савд туһасн земшин эрк би уувв. Шафранн эрк бас бээлэ; Шафранн уудм угав, та эврэн меднэт. Тер, йир сэн; келхд урдаснь хот идх жилв күргнэ, дакад дарунь төгсгх... Соңсгдхнь соңсгдхш, дурнь үзгдхш.. — гиж аашсн Иван Ивановичиг үзчкэд, зарһч генткн хээкрв.

— Бурхн тусл! — гиж цуг үзг талагшан шишлнр бийднь онц таалмжтаһар Иван Иванович гекв: — Мендитн эржэнэв!

Бурхд минь. тер эмтиг ээлтэрн авлж чаддг билэ! Би хама болв чигн тиим нэрн кү үзэд угав. Тер эврәннь чинрэн йир сэн меддг билэ, тигэд чигн кергтэ кевтэ, цуг делгү күндлж хэлэв. Зарһч, Иван Ивановичд эврэн стул авч өгв, терүнэ хамр деерэк урлнь тэмкиг кевтнь татад авчкв; кезэд болв чигн терүнэ таньдг ик гидг зог бээсмн.

— Иван Иванович, таниг юуһар тоотха гиж закжанат? — гиж тер келв. — Ааһ цэ уутн.

— Уга, йир ханжанав, гиж келэд Иван Иванович хэрү гекчкэд суув.

— Буйн болтха — нег ааһиг! — гиж зарһч давтв.

— Уга, ханжанав. Гиичлхэр седсндтн йир ханжанав, — гичкэд Иван Иванович хэрү гекэд суув.

— Негл ааһ уухнтн, — гиж зарһч давтж эрв.

— Уга, санаһан бичкэ зовтн, Демьян Демьянович!

Иван Иванович игж келэд, дакад гекчкэд суув.

— Негл ааһиг?

— Не, тиим чигн болтха, нег ааһиг уухлта! — гиж келэд Иван Иванович поднос тал һаран сунһв.

Бурхна зергэс! Күүнд эң-зах уга ямр ик нэрн заң бээдв! Цээлһж келж болшго, тиим йовдл ямаран чигн сана орулна!

— Бас нег ааһиг эдлчктн?

— Цань уга ханлт өргжэнэв, — гиж келэд Иван Иванович ааһиг поднос деер көмлж тэвэд, гекчкэд суув.

— Иван Иванович сэ кетн!

— Чадш угав. Йир ханжанав. — Энүнлөһэн хамдан Иван Иванович гекчкэд суув.

— Иван Иванович! Иньгин төлө, нег ааһиг!

— Уга, тоосндтн йир ачлх зөвтөв.

Иван Иванович тигж келэд, гекчкэд суув.

— Ода ааһиг, негл ааһиг!!

Иван Иванович поднос тал харан суңһад ааһ авв.

Һээд одг, теңгр минь! Яһсидан, яһж олдхв эврэн чин-рэн бэрдг күн!

Иван Иванович сүүлин зальгһи кежәһэд келв—Демьян Демьянович, танла би эркән уга кергтөв: би эрлһ орулж өгчәнөв. — Үнләһән хамдан Иван Иванович ааһан хэрү тэвчкэд, бичж орксн гербовой бээр цаас хавтхасн һарһв.— Эврәннь хортиг, аврлтан уга хортиг гемшәһэд эрлһ өгчәнөв.

— Кениг гемшәһэд?

— Иван Никифорович Довгочхуниг.

Зарһч эн үг соңскад стул деерэс унж одн алдв.

— Иван Иванович, та ю келжәхмт! — гиж тер харан сажжаһад келв. — Та мөнийт?

— Эврэн үзжәнәшт, бив.

— Бурхд минь, цуһар эрүн! Яһж! Та, Иван Иванович, Иван Никифоровичлә өшәтн болвт? Та эврэн келжәнт? Тана орчд тана ард кен болв чигн бултчкад келжәнү?..

— Энүнд юн гисн маһд бээдв. Би тер күн тал хэләж чадш угав; тер нанд үкм һундл һарһв, мини нер басв...

— Сәкүсн өршәтхә! Ода яһж би ээжән иткхв! Бидн эчләһән цүүглдэд оркхла, тер эмгн өдр болһн келнә: «Тадн күүкд хоорндан нохасла эдл бэәнәт. Ятхдан, Иван Иванович болн Иван Никифоровичас үлгүр авхнтн. Үүрмүд гидг үүрмүд эн ода! Амрг чигн! Чинртә улс чигн! Эн чамд амрг! Келж өгтн, эн юунас көлтә? Яһж?

— Демьян Демьянович эн төртн һолшг керг! Терүгитн үгәр цээлһж келж болшго. Эрлһ умштн гиж закнтн. Эн хажуһаснь бәртн, эвтәһәрнь.

— Тарас Тихонович, умшлт! — гиж зарһч, сегләтр тал эргж келв.

Тарас Тихонович эрлһ авад тигэд хамран нийчкэд, цуг поветсин сегләтрмүд нийдглә әдләр, хойр хурһарн хавчад нийчкэд, әкләд умшв:

— Миргородск поветин дворянин болн помещик Иванович көвүн Перерепенк Иван өгчәх эрлһн; юуна тускнь дора пунктд бичгджәнә:

1. Бурхид дургоһарн бүкл делкәд темдгтә, йос әвдл-

һни йовдлмударн ямр чигн кемжэн уга болн жигшүр хутхулм, дворянин Никифоровин көвүн, Довгочхуна Иван эн 1840 жилин июлин 7 өдр нанд, шишлң минн чинриг болн тедү мет минн ямим болн нер-усим һутаһад, үрәһэд, нанд әмм һарм дүнгә һундл төрүлв. Эн дворянин; бийнь му-һә бәәдлтә болчкад, азд-алә бәрцтә болн зүсн-зүүләр бурх му келхдән болн бузр үгәр харал тәвхдән дурта»...

Энүнд ирэд, умшжасн күн, нусан ниихәр седәд зогсв, зарһч болхла, таалмжтаһар һаран өмнән тәвчкәд, зуг бийдән игж келәд бәәнә:

— Яһсн зөргтә үзгви! Бурхн минь! Яһсн бичдг күмб энчи!

Иван Иванович цааранднь умш гиж сурв, Тарас Тихонович умшв:

— «Тер дворянин, Никифоровин көвүн, Довгочхуна Иван, намаг терүн тал үр-иньгин сүв-селвгтә ирсн цагтм, олн әмтн дунд минн чинр һутагч боли һундагч нерәр му келв, келхләрн һалун гиж эн бийим нерәдв, тер хоорнд намаг кезәд чигн тиим му-һә адусна нерәр нерәддго бәәсинь бүкл Миргородск поветд темдгтә, ташр деернь би цааранднь тиим нер төрүн зүүхәр седжәхшв. Намаг йоста дворянин күүһим медүлгч иткл минн һарсн болн минн кирс зүүсн өдрин тускар чонжд бәәх метрическ дегтрт бичэтә бәәнә. Эн һалун гисн, түүг цуг, әрвжго сурһульта улсин бийснь, метрическ дегтрт бичгдш угаг меднә, юңгад гихлә, әр һалун күн биш, шовун, тернь семинарт эс дассн күүнд чигн темдгтә. Болв тер мондста дворянин тер тоотиг медә бәәсн бийнь, минн ямд болн нерид үкж одм дүнгә һундл үүдәхин кергт, тиим му-һә үгмүдәр намаг харав.

2. Мөн тер ичр-һутр уга болн му-авьяста дворянин, Онисиевин көвүн, Перерепенк Иван гидг хуврһ нертә, әрүн чинртә минн эцгәс үлдсн минн унг-тохмин эдләхүд үлү үзәд, цуг тоот йос әвдәд, минн кирлцән тус өмн бийд һалунаннь хаша авч ирж бәрв, бәрхләрн чигн нанд үүдшәсн һундлта йовдлан басчн гүдүлж өгхәр зөрц тиим йовдл һарһв, юңгад гихлә, тер хашань урднь сән һазрт зогсжасн деерән ода чигн зөвәр бат билә. Болв эн деер келгдсн жигшүртә дворянина ухан-седкл болхла, тер тоот ичр-һутр уга йовдлд нанар герч кехәр кесн үүл: юңгад гихлә, күн болһн хашад оршго, нег үлү һалуна хашад сән төр күцәхәр орш уга. Тиим йосн биш йовдл

үзүлэд, эрүн чинртэ Онисиевин көвүн, Перерепенк Иван гидг мини эцгэс эмд бээхднь үлдсн, амбарас авн эклэд баавһармуд буһшан уһадг һазр күртл һоодан одсн һаз-риг хойр андсх дүнгәһэр хайлад эврәһән келәд авч оркв.

3. Неринь болн нерн-усинь соңсхла зүсн-зүүл жигшүр күрдг, деер үзүлгдсн дворянин намаг эврәнм гер дотр шатаж алх хорта седкл өрчдән хадһлад йовна. Тер седклнь дора келгджәх ним йовдлмудас медгднә: негд-вәр болхла, тер мондста дворянин, залху болсн деерән му-һә тарһн цогцта болад урднь кезед чигн һаза һардго бээсн бийнь, ода гертәсн дегд түргн-түргн һазаран һардг болв; 2-вәр болхла, (эрүн чинртэ Онисиевин көвүн, Перерепенк Иван гидг мини өңгрж одсн эцгәсм үлдсн һазрт бээх мини эврә хашала зергү зогсжәх түүнә зарц әмтн бээдг герт өдр болһн дегд удан цагт герл шатна, юнгад гихлә, тер дегд хатуч болсн учрар оньдин хорһн шам шатах биш, һулмтиннь һалиг дарунь унтраж оркдг билә, эн тоот деер келгдснд герч.

Тер учрар дворянин Никифоровин көвүн, Довгочхуна Иваниг һал өгхәр седснднь, мини нер-усиг болн чинрим хараснднь болн мини эдл-аху алач-махч кевтә эврәһән кеснднь гемшәһәд, нег үлү мини нерн деер хар саната-һар урдаснь му уха ухалад зөрцәр һалун гиж келсн тө-ләднь, һару-оруг хәрүцүлхин кергт штраф тәвәд, бийинь йос эвдвә гиһәд, кәлднь цев зүүһәд, тер цевләтә кевтнь балһсна түүрмд орулад, эн мини эрлһнәс иштәһәр цаг түдл уга болн эрк биш шиидвр һарһтн.

Бичснь болн билглснь дворянин, миргородск поме-щик Ивановин көвүн, Перерепенк Иван»

Эрлһ умшад дууслһнла зарһч Иван Иванович тал өөрдәд терүнә товчаснь авад, эклэд терүнд ним бээдл-тәһәр келв;

— Иван Иванович та юн гидг юм һарһжахмт? Бурх-нас әәхшт! Эрлһән хайтн, уга болад одг тер! Эй, шулм серхинчн!! Иван Никифоровичлә һаран авлдснтн деер болх, тигчкәд үмслдцхәтн, сантуринск эрк, эс гиж нико-польск эрк хулдж автн, эс гиж пуншик кетн, тигәд намаг наар гитн! Хамдан уучкхмн, кевтнь мартж оркх бидн!

— Уга, Демьян Демьянович! Тиим керг биш, — гиж Иван Иванович келәд, бийднь ирлцнһу йовдлар йовдн-нв. — Тер тиим керг биш, дурлсарн бооца кеж болх. Менд бәәтн! Менд бәәцхәтн, тана зергс! — Тер цаара-нднь тиим чинртәһәр цугтаднь эргәд келв: — Нәәлжә-

нэв, мини эрлһнд зөвтэ үүлдвринь өгхт гиж, — келэд тер бээсн улсиг цугтаһинь өврмжтэ үлдэчкэд йовж одв.

Зарһч нег чигн үг келлго суула; сеглэтр тэмк үнрчлж бээлэ; канцелярск бекин савин орчд эдлжэсн хамхрха черепок көлврүлж оркв; Зарһч эврэн мартмһа йовдлар стол деегүр бекин цандг хурһарн тарав.

— Та эн тускар ю келнэт, Дорофей Трофимович! — гиж зарһч, келэд, кесгтэн ду һарл уга бээжәһэд, зарһла харһжасн күүнэс сурв.

— Хэрү келж чадшгов, — гиж зарһла харһсн күн хэрү өгв.

— Йир эвртэ үүл учрнал, — гиж зарһч цааранднь келв.

Куцц келтлнь үүдн тачкнад одлһнла эмтн бээсн хорад Иван Никифоровичин өмн бийнь орад ирв, наадк бийнь ард үлдв. Иван Никифорович үзгдхлэ өвөрц юмн болж зарһчд медгдв, зарһч чочн тусад хээкрэд оркв; сеглэтр эврэн умшдган зогсав.

Фриз эдэр уйсн өрэл фракта нег канцелярист урлдан перо авб; наадк негнь батхн зальгчкв. Курьерск цергллһнд йовж бээсн манач инвалид, эм деерэн хатхмрта эврэ киилгән илн бээж, тер же болтлан үүднэ өөр зогсв, нам эн инвалид аман аңһачкад, кен негнәннь көлинь ишкж оркв.

— Иван Никифорович, тана биитн ямаран бээнэт?

Болв Иван Никифорович эмтэ эмн уга хойрин заагар бээлэ, юңгад гихлэ үүднд шахлдад уралан чигн, хооран чигн ишкм ишкж чадсн уга. Тенд өмн бээсн кентн болв чигн Иван Никифоровичиг ардаснь күчн-чидләрнь түлкэд эмтн бээсн хорад орултха гһһэд зарһч ки-идән хээкрв. Өмн нүүрт һанцхн һуульһанч эмгн билэ, тер эврәннь ясн болсн эццн һарарн күчлсн бийнь, юм кеж чадсн уга. Тигхлэ зузан урлта, өргн ээмтэ ик хамрта, нүднәннь булцгар хэлэжэсн, сокту, салврха тохата, нег канцелярист өөрдэд Иван Никифоровичин өмн, бичкн күүкд деер тэвжэх мет хойр һаран кирслэд тэвчкэд, тер көгшн инвалид тал чирмэд оркв, цаадкнь Иван Никифоровичиг түңшэд хээкрсн бийнь, эврәннь өвдгәрн гесәрнь түлкэд оркхлань тер ураландан орв. Тигхләннь төдг хооран секгдв, үүднэ хойрдгч хасвч секгдэд одв. Зугар канцеляристир болн терүнэ нөкднь нинегн күчлснд эврәсиннь амнас һарсн киһһәрн, күчр

чанһ үнр тархав, ирсн улс бээдг хора цаг-зуур эрк, хот уудг герт хуврж одн алдв.

— Иван Никифорович таниг өвдкэсн угай? Би эмг-нд келчкнэв, тер нанд настойк илгэх, терүгэр белкүсэн болн нурһан ниткрэд оркхлатн уурч одх.

Болв Иван Никифорович стул деер кевтэд киисв, яхлхас онгдан юм келж чадсн уга. Аш сүүлднь эрэ соңсгдсн сул дууһар тер үг келв:

— Кергтэ болвза? — Хавтхасн увж һарһн немж келв: — Автн, сә кетн!

— Таниг үзсндэн маш икэр байрлэв, — гиж зарһч үгднь хэрү өгв. — Таниг юн күцлэн болад, мадниг ти-им таалта йовдларн байрлулхар ирситн болв би хүвдэн төрүц меджэхшв.

Иван Никифорович ода келхэс келв: — Эрлһтә!..

— Ямаран эрлһтә?

— Зарһ бэрж... — Тер кинь давхцад кесгтэн удаг завср болв. — Ях!.. Жуульгиг зарһ бэрж... Иван Иванович Перерепенкиг.

— Зергсм! Та басйи! Тиим берк иньгүд! Тиим цаһан седклтә күнд эрлһ өкәрий!..

— Тер бийнь шулм! — гиж Иван Никифорович тас-лж келв.

Зарһч кирслэд авб.

— Эрлһән автн, умшж өгтн. Тарас Тихонович, арн-жлад керг уга, умштн, — болад зарһч эс таассн дүртә-һәр сеглэтр тал келв, кезэд болв чигн тер урднь ик ги-дгэр байрлхларн тигж кедг билә, ода арһ уга хамр де-ерәк урлан үнрчлв. Хамр бийиннь санаһар эс болж өгсн, зарһчд улм һундлта юм һарһв. Тер төрүнә модь-рүн йовдл һарһснднь засглхар шиидэд, альчур авад де-ерәк урлин тәмкинь кевтнь уга кеж арчв.

Сеглэтр кезэд болв чигн умшлһ эклхин өмн, оньдин кехән кечкэд, талданар келхлә, хамр арчдг альчур уга-һар заяни эврәннь дууһар иим бээдлтәһәр эклв:

— «Миргородск поветин дворянин Никифоровичин көвүн, Довгочхуна Иван эржәнә, юуна тускар эржәхнь дора пунктст келгдженә:

1. Бийән дворянинд нерәдгч Ивановин көвүн, Пере-репенкин Иван эврән дурго болсн учрар, зүсн-зүүл му йовдл, һару болн талин чигн дуукр, сүртә йовдл нанд үзүлхәр өцклдүрк өдрин өрәлә нааран деермчлә эдл, сүктә, көрәтә, шүүнчтә, нань чигн төмр урна зер-зевтә

сө мини хотн-хашад орад, мини эврэмм хашаг эврэннь харарн көрэдэд унһачкв, йоснла сөрүд болн деермч йовдл харһсн бийнь, мини халхас би ю чигн учртан ав-сн угав.

2. Эн дворянин Перерепенк өнгрсн сарин долан күртл мини эмн-жирһлд ээмшгтэ йовдл харһв, нуувчин седвэр бэрн бээж, нанур ирэд мини хорад бээсн мини бу сурв, терүндм нанд шишлң хатурхж кесг олн керг уга юм автха гив, буурл хаха болн хойр мишк суль. Тигхэрәһәр хар саната седвэринь медчкэд би терүнд өгш угаһар зүсн-зүүл кевэр зүткв, болв эн кишго жуук Ивановин көвүн, Перерепенкин Иван намаг модьрун гидгэр му келв, тер цагас нааран нанд хорта, аврлтан уга бээһә. Ташр тер дворянин Ивановин көвүн Перерепенкин Иван һаньрсн болн деермч, йир му уңг-тохмта; терүнә эчк цуг делкә меддг домбр, эврән, залуһан крестьянин нернд бичүлчкэд, егеровск ротас Миргород орад йовж одла; терүнә эцгнь болн экнь бас йоснд уга — эркнч бә-эмсн. Сергәж келжәсн деермч дворянин Перерепенк бийнь адуснла эдл болн шоодгч йовдларн цуг эврән салн-элгнәсн даву болн сән нернь дүрәр хамгин авта керг кенә; харул бәрхш, юңгад гихлә, өмн өдрнь эн бурх андлсн Филипповкас хө хулдж авла, дарук өдрнь эврәннь эс һарлцсн күүкн Гапкт алж өгтхә гивә, урдаснь батлж келв, каганцд болн хорһн шамд өөкн кергтә болж бээх бөөдлтәһәр.

Энүгәрн суржанав, эн деермч дворяниниг, бурх муурулснднь, жуульг, уульнцд хулха кесндн болн тосн нднь төмр чөдр тәвэд казамдт эс гиж государственн арлд йовултха гиһэд, тенднь эврәннь хэләцәр, ямин дворянин неринь таслад, сән гидгәр маляһар гүвдэд, Сиврт каторгд туутн. Мини эн эрлһәр шиидвр һарһад, ямаснь буулһад, цуг тоот һаруһинь терүнд бийднь далһтн гиж эржәнәв. — Эн эрлһд һаран тәвсн күн Миргородск повети дворянин Никифоровин көвүн, Довгочуна Иван.

Сегләтр умшад дууслһнла, Иван Никифорович махлаһан авад, һархар седж гежж мөндлв.

— Та, Иван Никифорович, альдаран? — гичкэд зарһч дахулн терүнд келв: — Бас невчк сууж бээтн! Цә уутн! Орһшко! Чи генн күүкн, юңгад канцеляристлә чирмлдэд зогсад бәәнәч? Йовв, цә авч ир!

Болв Иван Никифорович, герәсн ик холд, тинм эәм-

штгэ карантинлэ теслснэсн ээһэд, үкс гihэд үүднэс
һарч авчкад, ам алдв:

— Санаһан бичкэ зовтн, — тер ардан үүдэн шивж.
хаачкад, цуг бээсн улсиг алң болһж үлдэв.

Кедг арһ уга. Эрлһиг хойраһинь авч оркв, керг зө-
вэр ик дааврта соһьн һарлһта болад, терүнд бас нег
урдаснь эс медгдсн соһьн ик йовдл зэңглв. Эмтн бээсн
хораһасн зарһч зарһла харһсн улсла болн сеглэтрлэ
һарсна хөөн, канцеляристнр эрэчнр авч ирсн така, өндг,
төгрг өдмг, бөргс, книш болн тедү мет зүсн-зүүл юмсиг
мишкт тэвж бээтл, эн саамла буурл һаха хораһур гүүж
орад, бээсн улсиг алң болһад, бөрг чигн, өдмгин көрс
чигн авл уга, столин чилгчт өнцгнь доргшан унжж кев-
тсн Иван Никифоровичин өгсн эрлһиг шүүрч авб. Бу
урл һаха цаасиг шүүрч авн, түргн зулад һархла, ард-
аснь линейк болн бек кедг савар шивсн бийнь, закрач
ямтһрин негнь чигн терүг күцж чадсн уга.

Эн дегд ээмштгэ үүмэ һарһв, юңгад гихлэ, нам тер
эрлһтн харинь буулһж авад уга бээж. Зарһч, онгданар
келхлэ, терүнэ сеглэтр болн зарһла харһсн улс тийм
соңсгдад уга йовдлин тускар удан күр кецхэв; аш сү-
үлднь, энүнэ тускар балһсна толһачд бичх болж шиид-
цхэв, юңгад гихлэ, эн үүлэр сурлһана икнкнь граж-
данск полицд орж бээнэ. 389 номертэ бичг тер өдрин
бийднь балһсна толһачд илгэгдв, тигэд чигн бийстнь
тер зөвэр соһьн цээлһвртэ юмн болва, энүнэ тускар ум-
шачнр дарук бөлгэснь медж чадхмн.

V-гч БӨЛГ.

МИРГОРОДИН ХОЙР КҮНДТЭ СЭЭЧҮДИН КЕСН ХҮҮВ ЭН БӨЛГТ КЕЛГДЖЭНЭ.

Иван Иванович эврәннь эдл-аху ахулж оркад, сег
доран кевтхэр һарв, хашан үүднд уласн нег юм үзчкэд,
эврэн бийдэн, алң болв. Тернь балһсна толһачин ханц-
на улан үзүр бээж, тер нег кевэр терүнэ зах кевтэ өрэл
эргц авб, ирмэгэрн лак түрксн булһард хүврж оч. Иван
Иванович дотран ухалв: «Петр Федорович күүндхэр
ирснь му биш», болв үзчкэд алң болв, балһсна толһач
һарарн дайлад бачм шулуһар йовсиг, тийм юмн терүн-
лэ кезэд болв чигн берк болдг бээсмн. Балһсна толһа-
чин мундир деернь хадата нээмн товч бээлэ, урднь хо-

йр жил хооран өргэд герл өгчэтлнь йисдгч товчнь тас-
рж одсн болдг, тигэд терүнэс нааран ода күртл арвдг-
чинь олж авад уга, болв чигн балһсна толһач өдр бол-
һн өгдг рапортан, терүг терүнд балһсна энгин хэләһэч
өгх болһнд товчнь олдсн угаһинь оньдин сурна. Эн нэ-
эмн товчнь терүнэ баавһармуд боб яһж суулһдг билэ ти-
им кевэр; негэнь барун бийднь, наадкинь, зүн бииднь. Сүл
кампаньд терүнэ зүн көлнь шавтж одсн болдг, тер уч-
рар тер доһлад хажудан холд хайж ишкдг сэнж, тернь
нурһлж барун көлин күч эвддг бээсмн. Балһсна толһач
эврэн йовһн йовдларн түргн йовх дутман тер уралаи
йовб. Балһсна толһач сегт күртл, Иван Ивановичт зө-
вэр цаг бээсмн, юунас авн балһсна толһач тиим шулун
дайлад һарарн йовхинь медж авх кергтә. Нег үлү керг
йосн биш ик чинртә гих седкл терүг эзлв, юңгад гихлә,
терүнлә бийләнь шин ут-һо шорта шаадг бу бээсмн.

— Менд бэнт, Петр Федорович! — гихэд Иван Ива-
нович хээкрэд оркв, тер урд келснлә эдл, йир соньн
сенркэч сэнж, балһсна толһач кирлцә ишкэд ирхлә, дү-
рэрнь болхла бийән тесж төрүц бәрж чадсн уга, болв
эврәннь нүдән өөдән кесн, эврәннь йовһн йовдллаһан
хээмцж, тер нег дайлсар девсн деер һарч өгсн уга.

— Дурта иньг болн ачта Иван Иванович, менд бээ-
хитн эржәнэв! — гиж балһсна толһач хэрү өгв.

— Суржанап, суутн, хээрн болтн. Би үзжәнэв, та цу-
црж кевтәт, юңгад гихлә, тана шавта көлтн ацан болдг
кевтә...

— Мини көл!—гиж хээкрчкэд, балһсна толһач Иван
Иванович, маңһс күн маштг күн тал яһж хэләнә, тер
метәр хэләв. Тигж келәд эврәннь көлән уралаи сунһж
сууһад, пол девсәд оркв. Тер омг үзүллһнь терүнд үнтә
болж тусв, юңгад гихлә, тер бүкл цогцарн дээвләд,
хамрарн кирлцән бэрүл тулад авб; болв диг-дара хэлә-
һэч дуукр кевэр ямаран чигн дүр медүлш угаһар хавт-
хан уудлад, тәмкин коробк авх бээдл һарһв.—Ээлтә
үр болн ачта Иван Иванович, би танд бийиннь тускар.
эн насндан терүнэс даву йовдл үзлөв гиж келхәр бэәнә.
Үнәр келжәнэв. Үлгүрнь, миңһн нээмн зун доладгч жил
болсн йовдлин цагла... Ямаран кевэр нег сээхн немш
гергн тал хаша деерәһәр давшж орсан би танд келж
өгнәв. — Игж келчкэд балһсна толһач нег нүдән аняд,
цань уга жилвңгәр инәв.

— Та эндр альд бээлэт? — гиж Иван Иванович

сурв, балһсна толһач үгинь үкс таслад, шулун терүнэс юн учрар ирсинь медж авхар; терүнд сурх дурн йир күрв, балһсна толһач юн седвэр зарлхар ирсинь, болв тиим сурвр делкэн нэрн медрл медхд терүнд сэн биш болж медгдв, Иван Иванович тээлвринь күлэхэд батрх бээсмн, тер хоорнд күчр догшар терүнэ зүркн цокв.

— Зөвшөл өгтн. Би танд келж өгнөв, би хама одсан, — гиж балһсна толһач хэрү өгв. — Негдвэр, би танд эндр цаг ямр айтаһинь келж өгнөв...

Иван Иванович сүүлин үгинь соңсчкад үкж одн алдв.

— Болв, зөвшөл өгтн, — гиж балһсна толһач цааранднь келв.—Би эндр тан тал нег йир ах кергэр ирлэв.— Балһсна толһачин чирэнь кирлцэ тал дэврхднь ямаран билэ, тиим бээдл һарад, килмжрсн болад одв.

Иван Ивановичд эмнь хэрү орад, тер безг ирсн кевтэ дагжж сурв:

— Тертн ямаран ик чинртэ төрви? Тертн, тигэд ик чинртэйи? — Авад хэлэһит: танд урдаснь соңсхжанава, эллтгэ үр болн ачта Иван Иванович, та болхла... минн халхас, би, хэлэһит, би төр угав, зугар правительствин бээдл, правительствин бээдл энүг некжэнэ; та бурх күндллһэн эвдж оркжт!..

— Петр Федорович, та ю келжэснтн энви? Би ю чигн меджэхшив.

— Көөрк минь, Иван Иванович! Та яһад юм эс меджэхмт? Тана эврэнтн адусн шаңһа йир үнтэ цаас авч одв, та энүнэ хөөн, юм эс медсэр келнэт!

— Юн, адусн?

— Келх, тана эврэнтн буурл һаха!

— Би юуһарн бурута болжахмб? Зарһчин манач юнгад үүд секомб?

— Болв, Иван Иванович, тана эврэнтн адусн — тигхлэ та гемтэ болжанат.

— Намаг һахала дүңцүлсндтн, танд ик гидгэр ханжанава.

— Иван Иванович, би тигж келсн угав! Бурхн эн, келсн угав! Битн эрүн цецн седклэрн ухалхнт: толһачнарас иштәһэр, нег үлү эмтн бээх һол уульнцмудар, киртэ адусд ховулдгиг уурулсиг танд темдгтэ. Иим йовдл һарһдгиг уурулчксиг, эврән меднэлмт, зөвшәрхнтн.

— Бурхн минь, ю келжэснтн энви! Һаха уульнцд һарснд юн үүл бээдв!

— Танд сонсгхиг зөвшэлтн, зөвшэлтн, Иван Иванович энтн тас болж өгшгө. Ю кехм? Толһачнр седжәнә-бидн зөвшәрх зөгвтәвдн. Зүткж бәэхшв, зәрмдән уульнцд, нам аһу деер такас болн һалус гүүлдәд һарна, — тодлхнтн бийдән: такас болн һалус; болв һаһас болн ямас олна нүр аһуд бичә тәвтхә гиж өнгрсн жил би заквр өгсн бәәнәлмн. Тигхәрәһә тер заквриг бүкл оһи әмтнә өмн хургт умштха гиж заксн болдв.

— Уга, Петр Федорович, та юуна чигн арһар намаг ода һундахар седжәхәс талдан тас юм би үзжәхшв.

— Ээлтә үр болн ачта та, игж би таниг һундахар седв гиж келж чадшгот, Эврән санхнтн: би танд өнгрсн жил, гериннь дееврән тогтасн кемжәнәс бүкл арчмд үлү кесн бийтн ду һарсн уга биләв. Нам, би тер тоотиг эс үзсн бәәдл һарһув. Үнтә үр, итктн, ода чигн төрүц, келхд... болв мини даавр, келхд, цевр-цеериг хәлэх зөв өгнә. Та бийтн ухаллтн, кезә һоллгч уульнцд...

— Йирл танал һоллгч уульнцмудтн дегдл сән! Терүдтн захан баавһа болһн керг уга тоотан һарһж асна.

— Иван Иванович, танд медүлхиг зөвшэлтн, та битн намаг һундаж бәәнәт! Үнн, зәрмдән эн нурһлж икнкнь хашан, саран дор, эс гиж амбарин өөр болна, болв хамгин дундк уульнцд, площадь деер кеелтә һаһа йовдг, эн тиим керг...

— Петр Федорович, тигәд юн болжахм! Һаһа, бурхн заясн адусн әсий!

— Зөвтә! Цуг делкә меднә, та сурһульта күнт, ном болн нань чигн зүсн-зүүл юм меднәт. Тиим боллго, би ямаран чигн ном дассн угав; эврәннь насндан һуч оргч жил би эклж бичдг даслав. Та меднәт, би эгл күмб.

— Гм! — гиж Иван Иванович келв.

— Э, — гиж балһсна толһач цааранднь келв, — миңһн нәәмн зун негдгч жил дөчн хойрдгч егерск полкт дөрвдгч рот поручик биләв. Кемр медхәр седжәхләтн, мана ротин командир капитан Еремеев билә. — игж келәд балһсна толһач Иван Ивановичин секәд, тәмкинь имржәсн коробкд эврәннь хурһан дүрв.

Иван Иванович хәрү өгв:

— Гм!

— Болв мини керг, — балһсна толһач цааранднь келв, — правительствин неквриг сонсх, күцәх зөвтәв. Иван Иванович, та меддвт, зарһас шаңһа цаас хулхалсн күн наадк үүл һарһснал әдл зарһла харһулдгиг?

— Меднэв, кемр дурлжахла, таниг дасхнав. Эмтнэ тускар игж келгднэ, үлгүрнь, кемр та цаас хулхалсн болхла; болв бурхн заясн адусн хаха!

— Тиимнь тиим, йосн келжэнэ: «Хулха кесндэн бурута...» Таниг өгч соңсхитн эржэнэв: бурутит! Энүнд унг-тохм чигн, эр-эмнь чигн, нерн-чинрнь чигн керг уга-тигхлэ адусн бурута болжана. Тана дурнтн, адусн засгла харһх шиидвр харһхас урд диг-дара эвдж гихэд полицд орулгдж өггдх зөвтэ.

— Уга, Петр Федорович! — гиж киитркж Иван Иванович келв. — Тим юмн болшго!

— Тана дурнтн, болв би толһачнрин закврар кех зөвтэв.

— Та намаг юнгад ээлһнэт? Чик, тер хаха авхулхар нар уга салдс илгэхэр бээнэт? Тер салдс ирсн цагт шилврдэд көөж харһтха гиж би хотн-хоша хэлэдг баавһад закв. Терүнэ үлдсн харинь хуһлад тэвх.

— Би танла зүтклдхэр седжэхшв. Тим болхла, кемр та полицд авч ирш угаһар седж бээхлэ, тигхлэ тана дурнтн, терүг эврэн эдлтн. Кезэ дурнтн күрнэ рождествлэ харһулад терүгэн алад, терүгэн борцлж автн, эс гиж тер кевэрнь идж орктн. Би танас сургчм, зуг колбас кехлэрн нанд хойр тасрха илгэтн, тана Гапк хахан цуснас болн өөкнэс тиим юм йир эмтэхнэр кенэ. Тим юмнд мини Аграфана Трофимовна йир дурта.

— Зөвшэлтн, колбаса илгэнэв.

— Ээлтэ үр болн ач кеһэч, танд йир икэр ханжанав. Ода танд бас нег үг келх зөв өгтн: би зарһчас, теду мет цуг таньлмудас таниг, тана иньг Иван Никифорович эвцүлх даалһвртав.

— Юун? Тер модьрунлай? Би тер анднла эвцхий? Терүц болшго! Болшго, болшго! — Иван Иванович дегд нег мөслсн бээдлтэһэр келв.

— Та бийтн йһнат-кегнэт дурнтн, — гиж балһсна толһач тэмкэн үнрчлн бээж үгднх хэрү өгв. — Би эврэн сүв-селвг өгч чадш угав: ода тадн цүүгэтэ бээнэт, хөөннь эвцсн цагтан...

Болв Иван Иванович күүндвриг сольхин кергт талдан юмна тускар келдглэһэн эдл, шовуна тускар эклж келв.

Балһсна толһач, ямр чигн диилвр бэрж ядад, эврэ гер талан йовх зөвтэ болв.

**УМШАЧНР ЭНҮНД ЮН КЕЛГДЖ БЭЭХИНЬ КЕВТНЬ
АМР МЕДЖ ЧАДХМН**

Үүлиг зарһд кедү дүнгэ дархар зүтксн бийнь Иван Никифоровичин эрлһиг Иван Ивановичин хаха авч од-сиг манһдурк өдрин бийднь Миргород кевтнь медж оркв.

Балһсна толһач бийнь мартчкад юмнь түрүн ам алдад келчкж. Энүнэ тускар Иван Никифорович кезэ келхлэ, тер төрүц юм келсн уга, зугар сурв: «Буурл хаха биший?»

Болв, тер цагла тенд бээсн Агафия Федосеевна Иван Никифоровичин тал эклэд хэрү дэврв:

— Чи, Иван Никифорович, яһжахмбч? Кемр чамаг тэвэд өгчгхлэ, һэргтэ улсиг наад бэрдглэ эдл, чамур инэлдхмн болжана! Энүнэ хөөн ямаран гидг дворянин болх билэч! Тер чини дурлдг эмтэхн юм хулддг баавһаһас дор болхмн болжанач! Орһмтха элмр үгдэн орулад авчкв! Дала толвта, хар сарлң чирэтэ, тохадан халаста күрнғ өңгтэ сюртукта, зака бичсн цаасна бекин бээдл-тэ нег дундин наста кү, альдасв, кемжәнэ, тер баавһа олж авч.

Тернь һосан дөгдәр буддг, чикнәннь ард һурваһад үзг-перо торһдг, бекин орчд шил пузырекиг уцсар бооһад товчдан унжулдг бээж; нег суухларн йисн бөрг иддг, арвдгчинь хавтхдан авад тэвчкдг билэ; негхн бээр цааснд түдү мет хов-худл бичдг сәнж, терүгинь ямаран чигн күн нег киһһәр, ханял, нээтхл уга умшч чаддго бээж. Эн баахн күүнэ өңгтэ цогц бөгчиһэд, өр-өрчднь ора бээж аш-сүүлднь иим цаас бичж һарһв:

«Никифорин көвүн Довгочхуна Иван дворянинас Миргородск нутгин зарһд.

Мини эн сурврас иштәһәр Никифоровин көвүн Довгочхуна Иван дворянин Ивановин көвүн Перерепенкинэ Иван дворянинла халһх бээсн үүлиг Миргородск нутгин зарһ эврәннь дурар харшлхар седж. Нуувчар бәржәсн тер ичр-һутр уга буурл һахан эврән сансарн бээлһнэ тускар, хажуһин улсас зәңг күрв. Терүг зөрц хар санаһар тәвсн болжана, зарһ терүг чикәр хэлэх зөвтә: юңгад гихлэ, тер хаха һэргтә адусн болжана, ташр дернь цаас хулхалхдан йир һавц. Бийән дворянин гиж

нерэддг Ивановин көвүн Перерепенкинэ Иван эмтнэ жирһл болн гегэн-герл эвдж гүвдлдэ һарһсндан өшрэд, тер мел келгдж бээх һахаг эврэн зөрц тэвснэ ода ил медгдженэ. Болв тер Миргородск зарһ, йирин күүнэ чирэ хэлэдг болдгтан, нуувчар бийнь зөвшөлчкһн өңгтэ: тиим зөвшөл угаһар тер һаха цаас хулхалж авч чадшго зөвтэ бээсмн: юнгад гихлэ, Миргородск нутгин зарһ зарц улсар йир теткмтэ билэ, түүнэ тускар адгтан нег салдсин тускар келж болхмн, күн ирдг өрэд тер цаг-болз уга бээһэд бээнэ, шишлңг бийнь негл сольр нүд-тэ болвчн, һарнь кесг дакж хуһрсн болвчн, тер һахаг көөж һарһад, терүг тайгар цокж чадм дүнгэ эвтэнь ил бээсмн. Эн Миргородск зарһ зөвшөл өгсн болад, тер үгдэн багтад олз-орш дун-уга жидовск эвэр олзлһсн лавта болжана. Тер деер келгдһн Ивановин көвүн Перерепенко андн азд болн дворянин Иван догдлад одм дүнгэ бэрлһнд бээхнь ил. Тигэд би Никифоровин көвүн Довгочхун Иван дворянин энүг нутгин зарһд эмтн цуһар медтхэ гиж соңсхжанав: кемр тер буурл һахаг, эс гиж терүнтэ бооцһн Перерепенк дворяниниг зарһар минн олзд эс уңһахла, терүгэр чик шиидвр эс һарһхлатн эн зарһин зака эвдхлэ би Никифоровин көвүн Довгочхуна Иван дворянин үүлиг деед палатд йоснас иштәһәр һундл өргнөв. — Миргородск нутгин Никифоровин көвүн Довгочхуна Иван гидг дворянин».

Эн эрлһ эврәннь күчлән медүлв: зарһч, йирин жөөлн седклтэ улсин авгта күн болад, тер арвна нег ээмтхән авц һарһв. Тер пиисрләһән зөвчлв. Болв пииср урл һатцасн нигтәр «гм» гичкэд, эврәннь чирэдән седклән эс туссар болн хойр уха ухалһн бээдл һарһв, терүгинь ор-һанцхн шулм, кезэ эврәннь көл дораһарн үкхәр гү-үж ирсн хотан үзхләрн, олзлна. Болв, хойр үүриг эвц-үлх эв-арһ хээх кергтэ болв. Зуг яһж энүг эклх кергтэв, кезэ энүнэ өмнкнь цуһар өңгәлт уга болсна хөөн? Болв эдн арһинь хээхәр шиидцхэв; зуг Иван Иванович эвцш угав гиж һооднь келхв, терүг деерән йир ик гидгәр уур-лв. Иван Никифорович үгин хәрү өгхин орчд, эргэд ну-рһан өгэд зогсв, адг-ятхдан нам нег үг келһн болхнь яһна. Тигхләннь үүл йир шулуһар йовх билэ, тиим йов-дл зарһд ик шуугатаһар төгснэ. Цаасиг темдглэд, би-чэд, номер тэвэд, шидж оркад, һаран тэвцхэв-тернь нам һанцхн өдрин бийднь болв, дакад терүг шкафт оркцха-чкв, тендән тернь жилдән, дарукднь, һурвдгч жилднь

мел кевтэд кевтв. Кесг олн гижгтэ күүкд хэрд харч од-
цахв; Миргородт шин уульнц хайлж харв; зарһчин нег
аран болн захин хойр шүднь унж одв; Иван Иванович
чин хаша дотраһур урдкась олар күүкд-көвүд гүүл-
дэд бээв: тедн хамаһас ирсинь бурхн ханцхарн меднэ!
Иван Никифорович Иван Ивановичд һацад урдкась
эрвжэн уга цааран шин һалуна хаша бэрв, дакад Иван
Ивановичас тас салһуд хаша-хаалһан өөдлүлж босхв,
тигэд эн чинртэ хойр күн кезэд чигн гилтэ нег-негнәннь
чирэ хэлэцдгo болв-үүл саак кевтэн бекэр хад чолуна
өнгтәһэр ширдсн шкафд йир сән бээдлтәһэр кевтэд кев-
тнэ.

Тер хоорнд цуг Миргородт йир ончта йовдл болв.

Балһсна толһач ик шуугата нэр кежэлэ. Зүсн-зүүл-
лэр хургиг болн кецү гидг тооврта нээриг зурж үзүлхд
кисть болн шир альдас авхви? Күн зүүдг час авад, те-
руг секэд хэләһит, терүн дотр юн болжахинь хэлэлт?
Үнн эс мөний, дала зүсн-зүүл юмн бээнэ. Эврэн авад
ухаллт, түдү шаху, ик эс болхнь, төгэс балһсна толһа-
чин хотн дунд зогсж бээлэ. Ямаран чигн бричкс болн
тергд тенд эс бээлэ! Негнь-ар бийнь өргн, өмнкнь ууть-
хн, талдан негнь болхла-ар бийдкнь уутьхн, өмнкнь
өргн. Нег бричк тергн хойр хамдан бээлэ; наадкнь
бричк чигн, тергн чигн биш; талдань ик гидг ковньгта
өвснэ, эс гиж бөдүн кувц-күүкд күүнлэ эдл билэ; наа-
дкнь сар-сарвч болсн жидлэ, эс гиж арснасьн күтис са-
лад уга келкэтэ ясна эдл; зэрмсиннь бээдлнь мел цок-
мрта һанзин өнгтэ; наадкнь нам юмна бээдл уга, хо-
осн кишго дүрстэ, ээлтэ өнгтэ, эмд цогц. Эн идән-будан
болсн төгэ болн хозлгуд дундас каретин бээдлтэ, де-
рэн герин терзтэ, бөдүн бахнсар хадад кесн юмн. Бор
бишмүдстэ, өлгмр киилгстэ, хөөнэ арсн махласта, кесг
зүсн картузмудта, һартан һанзта, жолачнр хотн дотра-
һар тээлчксь мөрд йовулад бээлэ. Балһсна толһач яма-
ран гидг нэр хурав! Зөв өгхлэтн, би кен бээхинь цугта-
һиннь неринь тоолсн кевтәһэр келсв: Тарас Тарасович
Евпл Акинфович, Евтихий Евтихиевич, Иван Иванович
тер мана таньдг, Иван Иванович биш, талдан, Савва
Гаврилович, мана Иван Иванович, Елевферий Елевфе-
риевич, Макар Назарьевич, Фома Григорьевич... Цаар-
андкнь тоолж чадш угав! Чидлм күрчэхш! Бичхлэ һарм
цуцрад бээнэ! Кедү күүкд улс билэ! Хар, цаһан чирэ-
тэ, өндр болн маштг, Иван Никифоровчлэ эдл бөдүн,

дакад нэрхнь чигн бээнэ, тедниг балһсна толһачин шпагин дуктуд дүрж болм дүңгэ. Кедү күүкд улсин махлас! Кедү бишмүдмүд билэ! Улан, шар, күрнү, ноһан, көк, көлврүүлэд шин кесн, ишкэд кесн бишмүдмүд, альчурмуд, цацгуд болн ридикулмуд билэ. Менд бээцхэтн, хээмнь, көркхн нүдд. Эн наадна хөөн тадн юмнд эд болш угат. Ямаран ут стол тэвэд орксн билэ. Цуһар эклэд күүндэд оркхларн, ямаран шууга татв! Түүнэ хөөн тер шин э мел эврәннь чолутаһан, төгөстөһөн, монцхр төмрмүдтөһөн, цокуртаһан төрүүц нам э биш болж медгдв. Тедниг юуна тускар келсинь, бээдлнь, таднд кевтнь келж өгч чадш угав, болв ухалх кергтэ, кесг тааста болн туста юмна тускар келцхэв: цагин, нохан, цаһан буудян, күүкд улсин махлан, ажрһсин тускар шуугцхав. Аш сүүлднь Иван Иванович — тер мана меддг Иван Иванович биш, наадкнь, нег нүднь сольрнь, — келв:

— Йир нанд акад юмн болад бээнэ, мини барун нүдн сольр Иван Иванович бийиннь тускар оньдин хусж келдг билэ! теңгр болсн Довгочхун Иван Никифоровичиг үзжэхш.

— Ирхэр седсн уга! — гиж балһсна толһач келв.

— Яһад тигжэхмб?

— Бурхн ээлдтхэ, цээлһэд келхлэ, Иван Никифоровичин Иван Иванович хоюрн хоорндан цүүглдэд ода хойр жил болжана, хама негнь бээхлэ тигэрэн наадкнь төрүүц одхш?

— Та ю келжэхмт? — гиж келн сольр Иван Иванович нүдэн өөдөн кев, тигхлэрн хойр һаран хамднь өөдөн өргв. — Ода яахв, кемр сэн нүдтэ улс эвццһү эс бээхлэ, сольр нүдтэ нанд хамань тиньгрэр бээхмн болхви!

Эн үгднь цугтан же гитлэн инэлдцхэв. Сольр нүдтэ Иван Ивановичд шогта үг келдгтнь цугтан йир дурта билэ. Бийнь өндр, эццэвр, байкар кесн хойр зах хувцта, хамр деерэн пластырта күн, чирэһэн нег чигн сольл уга герин булцгд тагчг суула, нам хамр деернь батхн суусн бийнь төрүүц көдлсн уга. Дакад тер зерг эврәннь ормас босад сольр Иван Ивановичиг эргүлэд шууглдж бээсн улсур өөрдв.

— Соңсцхатн! — гичкэд, сольр Иван Иванович, кесг улс бийинь бүслэд орксиг үзчкэд, келв. — Соңсцхатн! Танд ода мини сольр нүд хэлэхин орчд, эн мана хойр үүрнриг эвцүлцхэтн. Иван Иванович ода баавһармудла, гижгтэ күүкдлэ күүнджөнэ — Иван Никифоро-

вичд э угаһар кү илгэхми, тигчкэд хамднь тедниг кү-
үкд улсур түлкэд оркхми.

Цуһар негн күртлэн Иван Ивановичи келсиг чик
гигж шиндэд, Иван Никифоровичи гер талинь шулуи
гидгэр кү илгэх болв. Тигчкэд, терүг дарг уга балһсна
толһачинд болжах үдин хотд иртхэ гиж сурхми гилдв.
Болв нег ах керг һарв, эн ах даалһвриг кенд даалһхмб?—
гигж цуһар алттрихав. Удан зүткцхэв, кен эвтэ боли
күр кех халхдан нэри; аш сүүлднь цуһар нег ухаһар
Антон Прокофьевич Голопузд даалһх болж шиидцхэв.

Болв умшачнириг эн айта гидг күүнлэ невчк тань-
дулх кергтэ. Цуг эн келсн төрин чинрэр болхла, Антон
Прокофьевич цаһан седклтэ күн болдми: Миргородт
бээдг күндтэ улсас энүнд күзүнднь альчур, эс гиж
дотрк хувц-хунр өгэд оркхла-тер хандми; кен болвчи
терүг хамрарнь арһулхи шавдв чигн, тер тигхлэ чигн
хандми. Кемр энүнэс: «Антон Прокофьевич юунас ави
тана бишмүдти күрнг болсмби, ханцнь цеңкрв?» гиж
сурхлань-тер оньдинд игж хэрү өгнэ: «Танд тиимнь чи-
гн угалм! Арһулджатн, элхлэри цугтан нег ижл болх!»
Тернь чик: цеңкр цемгн нарна толяс кэлтэ күрнг болж
хүврэд, ода тас бишмүдин өңглэ эдл болж одв! Болв эн
иим акад юмн бээж: Антон Прокофьевич зунар мөңк-
инд цемгн күлт, үвлэр ланк күлт өмснэ. Антон Про-
кофьевич эврэн гер уга. Терүнд урдин балһсна захд гер
бээлэ, зугар тер терүгэн хулдж оркла, авси мөңгэрн
һурви кер мөр боли баахи бричк хулдж авла, терүгэри
помещикүд эргж йовад ээль хээдг билэ. Болв тер мөрд
дала дашката боли ик оралдата бээхлэ, теднэс нааһур
сульд мөңгн кергтэ болад бээхлэ, Антон Прокофьевич
тедниг хуурас боли мухла күүкнэс, терүнь деернь хөри
тави арслңга цаасар шаңг авад сольж оркси билэ. Да-
кад Антон Прокофьевич хууран хулдчкла, алтта Сафь-
ян түңгригас күүкэн сольж оркла. Ода терүнэ түңгр-
цгла эдл түңгриг кенд чигн уга. Бахан ханһалһнаси
кэлтэ, ода тер селэдэр эргж йовж чаддго болад, бал-
һснд үлдх кергтэ боли оли зүси гермүд эргж хонх зөвтэ
болв; нег үлү терүг хамрарнь шавдад зооган һарһдг
дворянин олж авх кергтэ болв. Антон Прокофьевич сээнэр
хот идхдэн дурта, зөвэр сээнэр «дурак» боли «мень-
ник» наадна. Йир соңсврта, тигэд тер махлаһан боли
модан авад цаг торһл уга хаалһдан орад йовна. Болв
йови йовж, ямаран кевэр Иван Никифоровичиг көндэ-

Һэд нээрт ирүлхиг мел ухалад йовб. Терүнэ занг-бээрнь зөвэр акад билэ, дакад болхла чинртэ күүг, терүнэ тоолвриг үгдэн орулх йир күчр болсн болад бээв. Йирдэн келхд, тер ирхэр шиидхий, кезэ терүнд орнась босхнь ик күцл болжала? Болв, тоолхд, тер босж гий чигн, яһж тер тигэрэн ирхмн болхв, тенд терүнэ йоста гидг хортн маһд уга бээхинь тер йирдэн меднэ. Антон Прокофьевичиг урдаснь мел ухалад йовхла, нег үлү харшлт харһх болад бээсн болв. Өдр цунцг халун билэ; на- рн күн шатам дүнгэ халун билэ; терүнэс көлсн мөндр кевтәһэр асхрв. Антон Прокофьевич хамрарн шавдулдг бийнь, олна кергт зөвэр дуукр күн билэ-цугтаһаснь тер кишгтэ эс болвчн-тер йир меддг билэ, кезэ һәргтэ бол- хан чигн, зәрмдэн йир учр-йовдл олж чаддг халхарн чигн ямаран чигн берк ухата күн чадшго юмиг күцәм дүнгэ эвтэ билэ.

Кезэ терүнэ эвтэ ухан юм санж йовтл, яһж Иван Никифорович үгдэн орулхв гинэд ик зөргтәһэр тер цугтань өмнэс йовж йовтл, генткн негхн эс күлэжэсн учр-йовдл зөңгдэн терүг уутьрулв. Энүнлэ хамдан, үгин заагт келхд, умшачнрт соңсхкд харш болх уга Ан- тон Прокофьевичд соньн ончта шалвр бээлэ, терүгэн өмсхләнэ, оньдинд нохас бульчнгаснь шүүрдг билэ. Һа- цата кевтэ, тер өдр эн шишлңг тер шалвран өмсж. Ти- гэд агчмин зуур ухаһан тунһачкад санад автл ээмшгтэ кевэр хуцсн нохасин э кесг үзг болһнась терүнд алңг болмар соңсгдв. Антон Прокофьевич йир ик гидгэр хө- рлһ кев-терүнэс чаңһар кен чигн күн хээкрж чаддг уга бээж-терүг таньдг баавһа бээтхэ, кемжэн уга хувцна эзн терүг тосад гүүлдж һарч ирцхэв, дакад терүн тал Иван Ивановичин хотн дотрас көвүд цүврлдэд гүүлдэд ирцхэв, болв нохас терүг нег көлэснь күрэд зууж оркв, герүндэн эн йир ик гидгэр зөргэн хэрүлсн зөвэр сүрәнэ шонтрсн кирлцэ тал өөрдв.

VII-гч БӨЛГ.

СҮҮЛНЬ

— А! Мендвт. Юңгад та нохас шуугулад йовнат? — гиж Иван Никифорович Антон Прокофьевичиг үзчкэд келв, юңгад гихлэ, Антон Прокофьевичлэ шоглхас онг- данар күн талданар күүнддмн биш.

— Цуһар тедн үкж хуурцхаг! Кен тедниг шуугулжана? — гиж Антон Прокофьевич хэрү өгв.

— Та худл келжэнэт.

— Бурхн эн, худл уга! Петр Федорович таниг үдин хотд иртхэ гиж сурла.

— Гм!

— Бурхн эн! дегд генэртэ кевэр сурла, нам яһж келхэн меджэхшв. Эн, Иван Никифорович гинэ, нанас дээсн кевтәһэр зулжахмби. Төрүц күүндхэр эс гиж мөндлхэр чигн орж ирхш.

Иван Никифорович эврәннь өргән илв.

— Кемр, келхлэ, Иван Никифорович ода ирш уга болхла тигхлэ би нам ю кехэн меджэхшв, ю ухалхм олдх: чикэр келхлэ, тер мини тускар нег юм санжах бәдлтэ. Хээрн болтн, Антон Прокофьевич, Иван Никифоровичиг үгдэн орултн! Юн болж одв, Иван Никифорович! Йовий! Тенд ода айта гидг сән эмтс цуглрсн бээнэ!

Кирлцэ деер зогсжаһад, бээсн чидлэрн бахлуран тас тустл хээкрж бээсн эр такаг Иван Никифоровичиг хэләһэд бээв.

— Иван Никифорович, кемр та медсн болхнтн, — гиж депутат цааранднь шунж келж бээнэ, — ямаран бекр, ямаран шин түрс Петр Федоровичд илгәж!

Игж келхлэ Иван Никифорович эврәннь толһаһан эргүләд оньгтаһар энүг соңсад бээв.

Эннь депутатиг омгшав.

— Йовий шулуһар, тенд Фома Григорьевич бас бээнэ. Та яһжанат? — гиж деернь немж келв, эн Иван Никифоровичиг нег кевәрн үзэ бээж сурв. — Юн болва? Йовий, эль йовлһн бәгий?

— Керго, одшгов.

Эн «керго» гиснд Антон Прокофьевич алнг болв. Тер өмннь санандан эн йирин күндтэ күүг бийүрн уңһаһад авчкскн болж ик итклтэ бээлэ, болв терүнәннь орчд «керго» гисн үг сонсв.

— Та юунас авн керго гиж бээхмт? — гиж тер һундл төрсн бээдлтәһэр сурв, тер энүнд дегд берк юмн болв, тернь нам шатачкскн цаас толһа деернь зарһч балһсна толһач хойр дөгхлэрн тәвснәс үлү болж медгдв.

Иван Никифорович тэмк үнрчлж үзв.

— Тана дурн, Иван Никифорович, танд юн торһл болжахнь би меджэхшв.

— Би ю хээж йовхв?—гигж аш сүүлднь Иван Никифорович келв, — тенд одак өзднг бээх! — Тигж тер кезд болв чигн Иван Ивановичиг нерэддг билэ.

Бурхн зергэс! Урднь болхла...

— Бурхн эн, тертн уга! Мел эн бурхнас эрүн, ирш уга! Минь эн ормдм намаг онтрху цокад алг! — гигж Антон Прокофьевич келсн үгднь хэрү өгв, тер нег чассин дотр арв дакж мөргэд, сөгдхдэн белн бээсмн. — Йовий, Иван Никифорович! — болж дакн сурв.

— Та худлахар келжэнэт, Антон Прокофьевич, тер тенд бээнү?

— Бурхн эн, бурхн эн, уга! Кемр тер тенд бээхлэ, би эн ормасн бичэ көндрх болсв. Та эврэн ухалхнтн, яһад би худл келх билэв? Мини һарм болн көлм такрг!.. Не, ода чигн иткж бээхшийт? Тана өмн энүнд эмм һартха! Эцгдмнь чигн, экдмнь чигн, биидмнь чигн хан теер бичкэ үзгдтхэ! Бас чигн иткж бээхшийт?

Иван Никифорович энүг иткүлсндэн төвкнв, эврэн эң-зах уга бишмүдэн, махлаһан, шалвран болн лаңк ахрхн күлтэн авч иртхэ гив.

Ямаран кевэр Иван Никифорович шароваран өмссиг, терүнд яһж галстук орасиг болн аш сүүлднь онтр кафтан өмссиг, терүнэнь зүн сү доркнь тесрсиг, төрүц бичэд керго, тер үлү, гигж би саннав. Тер, эн зуур зөвэр сэн төвкнүн бээв, Антон Прокофьевичин өгсн селвгт нег чигн хэрү келсн уга — терүнэ турецк түнгрцкиг нег юмар сольг кей гиж чигн ду һарсн уга.

Тер хоорнд хург же гитлэн мел сүл агчмиг күлэж бээлэ, Иван Никифоровичиг кезэнь ирнэ гилдэд, кезэ аш сүүлднь эн чинртэ хойр күн хоорндан эвцлдхиг цуһар күцл кеж күлэжэцхэлэ; Иван Никифорович ирш уга гигж көсгнь иткм дүнгәһэр тоолжала. Балһсна толһач ирш уга гиһэд сольр Иван Ивановичлэ марһа кеһэд зүткж бээлэ, болв сольр Иван Иванович терүг марһанд эврәннь шавтсн көлэн тэвтхэ гигж сурв, дакад тер бийнь сольр нүдэн тэвх болв, терүнднь балһсна толһач йир ик гидгэр өөлв; терүнд хурсн улс арһул инэлдв. Күн столур өөрдж сууһад уга билэ, зугар хойр час кезэнэ болчкла — ним цагла Миргородт нам сэн өдриин бийднь үдин хотан уучкдг бээсмн.

Антон Прокофьевич үүднд эрэ үзгдэд ирлһнлэ, агчмин зуур цуһар энүг эргүлэд бүслчкв. Антон Прокофьевич цуһараһиннь сурврт негхн үгэр йоснднь хээкрэд

оркв: «Иршго». Терүг гентки игж келлһнлэ, шоодлһи мөндр кевтэ асхрад, му келлһн бас һарад, хамрарнь шавдх чигн болх бээдлтэ болад, мууһар элч болснднь энүнэ толһад модн сава чигн белдх дун һарлдад ирв — тигжэтл гентки үүдн секгдв,— тигэд Иван Никифорович орад күрэд ирв.

Кемр шулм бийнь, эс гиж үксн күн үзгэд ирсн болхла, терүнд тедн цуһар тигж ик өврмж кешго бээсми, Иван Никифорович гентки орад ирсн тедниг ямаран кевэр шуугулв. Антон Прокофьевич болхла, эн бээсн улст цугтаднь шог һарһсндан байрлхларн хэврһэсн авчкад элкһнь модн болтлан инэв.

Яһдг-кегдг болв чигн эн цугтаднь кецу гидгэр өврлт болв, яһж баахн зуурин хоорнд Иван Никифорович зөвэр сэн дворянин бээдлтәһәр хувц-хунран өмссинь санулв, Иван Иванович эн цагла уга сәнж: тер юнгад гихлэ һарч одсн бээж. Байрта шуугаһан төгсәчкәд, эдн цуһар Иван Никифоровичин менд медн болн тер бөдүндән яһж өргжж бәэхднь байрлххасн бәэдлән медүлв. Иван Никифорович кесгләннь үмслдн бәәж келв: «Йир өртә болвв».

Тер хоорнд хора дүүрэд боршин үнр сонсгадад, өлсн гиичнрин хамрин нүк һожһнхднь күргв. Цуһар хот уудг герүр дэврэд орлдцхав. Үгсг, дун-шун уга, эцсн, бөдүн күүкд улс цувлдад өмн һарцхав, ут стол кесг зүсн цецгәсәр цоохртв. Стол деер ямаран хот бээсинь цәәлһж келш угав! Борщла хамднь өгч бээсн өрмтә мнишкин чигн, утрибкин тускар чигн юм келшгов, өргтә болн үзлтә немш такан тускар чигн, тер норһад үүслчксн һосна бээдлтә хотин тускар чигн, шүүснә тускар чигн юм келхәр бәәхшв: тер хот кедг күүнә хуучна хунин дун бәэдг, — эн өгчәх кевтән чаһрин заляр дүүрсн, шүүснә тускар чигн келхәр бәәхшв; эн йир күүкд улсиг зөвәр аадрулна, зоогинь һарһна, эн хотин тускар бас келш угав, юнгад гихлэ, тедниг идсн нанд күндврт орлцснас икәр таасгдна.

Иван Ивановичд хрен тәвэд белдчксн заһсн йир тасгдв. Тер эн туста болн шимтә хотин ард йир ик гидгәр орв. Эн хамгин бички заһсдиг ясинь йилһж түүһэд, тедниг тәрлкд тәвб; тигжәһэд аюдан өмнән хэлән ормадв; теңгрин заяч, яһсн акад юмби эн! Терүнә туст Иван Никифорович сууж!

Минь тер цаглань Иван Никифорович бас энүн тал

хэлэв! Уга!.. Чадшгов!.. Нанд онгдан перо өгтн! Мини перо жөөлкн, үксн юмнла эдл, эн зургт нэрхн, сулдир. Теднэ чирэнь алнг болж өврсэр чолун болад одихав. Кень болвчн эднэ, хэлэхд, кезэнэ таньдг чирэг үзв, терүүнүр эврэннь дурн седклэр уга деерэс өөрдхэр седсн болж медгдв, күлэж эс бээсн иньг гисэр, ним үгэр өөрдх болсн болв: «Тэвж өгтн!», эс гиж: «Тэвж өгтхэ гихин» тускар сурж болжану, болв энүнлэ хамдан чирэснь ээмшгтэ бээдлтэ билэ, му йорта бээдл харцхав! Иван Иванович Иван Никифорович хойрас келсн мөндринөнһэр хоожад бээв.

Столиг эргэд суусн улс цуһар эн өмннь үүрлдг нээжнүр нүдэн тач авл уга өврмж кеж хэлэлдцхэв. Күүкд улс энүнэс өмн ямаран кевэр актлсн тарһн такаг яһж чанж болдгин тускар зөвэр соньн күүндвр кеж бөөхэснь, генткн ду хардган уурад одихав. Цуһар арһулдихав! Тер алдр нертэ зурачин чинртэ кистэр күцэх зург болсн болв!

Аш сүүлднь Иван Иванович хамр арчдг альчуран һарһад, нусан ниив; Иван Никифорович эмт эргүлэл хэлэчкэд, секэтэ үүднүр ширтэд бээв. Балһсна толһач тер дарунь эн бээдлиг медчкэд, батар үүдиг хаатха гив. Тигхлэнь үүрмүд цуһар нег-негэн дакж хэлэлдл уга эклэд цааранднь хотан эдлцхэв.

Удин хот төгслһнлэ, урдк иньгүд хоюрн ормасн таш-баш босчкад, эклэд махлаһан хээв, эдн дээлдхэр седцхэв. Тигхлэ балһсна толһач нүдэн чирмэд оркв, Иван Иванович — тер саак Иван Иванович биш, онгдан, одак сольр нүдтэ, — Иван Никифоровичин нурһна ард зогсв, балһсна толһач Иван Ивановичин ард һарв, хоюрн тедниг ардаснь түлкцхэв, тедниг һаран өгтл нег-негнлэнь харһулчкад тэвш угаһар седцхэв; сольр нүдтэ Иван Иванович Иван Никифоровичиг невчк хажһр болвчн зөвэр төвэр Иван Ивановичүр түлкэд оркв; болв балһсна толһач дегд хажилһэд түлкв, юнгад гихлэ, тер эврэннь сансар бээдг йовһн цергчиг күрч чадснго, дакад тер дүңглэ ямаран чигн команд соңслго, энүг, күчэр гилтэ, талдан үзгүр зөвэр тедүхнд хаяд оркв, (тер стол деер дала ундн бээсн учрар, болсн чигн болх), Иван Иванович хувцта күүкд күн деер унв, тер өвр-живр кехин төлэд хурсн дала улс дунд зогсжала. Тиим йовдл төрүц сэн юм үзүлш угань ил билэ. Болв зарһч, эн үүлдвриг номһрулхин төлэ, балһсна толһачин

орм эзлв, тигчкэд урлдан бээсн тэмкиг хамрарн киилчкэд, Иван Ивановичиг оңгдан хажу талагшан түлкэд авб. Мирогордт игж мөнкинд эмтиг эвцлдүлдг эв эн билэ. Тернь мэх наадлһнла эдл юмн болж харв. Зарһч Иван Ивановичиг түлкэд орклһнла, сольр нүдтэ Иван Иванович эврэ бээсн чидлэри числэд Иван Никифоровичиг бас түлкэд авб, терүнэснь көлсн, дееврэс асхрж бээх хурин усн мет, харв. Тигв чигн хойр үүрмүд зөвэр туллдцхав, зуг ик дөңг хажуһас болснд гиичир тедниг диилв.

Тигхд тедниг энд-тендэснь шахад авчкад, нег-негидэн харан өгтлнь тэвл уга бээв.

— Бурхн өршэтхэ, Иван Никифорович Иван Иванович хойр! Үннднь келтн, юунас авн цүүглдцхэвт? Керг уга юмнас эсий? Эмтнэ болн бурхна өмн та хойр ичхшийт?

— Би меджэхшв, — гиж Иван Никифорович цуцрсн бээдлтэһэр сүүкнж бээһэд келв (тер эвцлдх санатань ил медгдв).

— Би меджэхшв Иван Ивановичд би ю келсн болхв, юңгад эн мини хаша чавчад, намаг алхар седв?

— Ямаран чигн хорта уха харһсн угав, — гиж Иван Иванович Иван Никифоровичүр хэлэл уга бээжэһэд келв. — Бурхн эн, күндтэ дворянинмүд, тана өмн келжэнэв, эврэннь хортнд би юм кесн угав. Юунас кэлтэ эн намаг му келэд, мини эмнд болн нернд хорлж йовна?

— Ямаран гисн хорлт би танд, Иван Иванович, келэв. — гиж Иван Никифорович келв.

Ода нег агчмд цээлһэд күүндсн болхла, ики кесгэс нааран дээсрлһн унтрхдан өөрдж йовла. Иван Никифорович түнгрцгэн авхар хавтхан уудлн йовж: «Не, болг» гихэр йовла.

— Келхд, энтн гем бишв, — гиж Иван Иванович нүдэн өөдэн кел уга үгднь хэрү өгв, — кезэ та, хээртэ дворянин, ямим болн нерим му үгэр харахла, терүгити энүнд келхд, ода эвго эс мөний?

— Нанд сэн седклэр келх зөвшэл өгтн, Иван Иванович! (Энүнлэ хамдан Иван Никифорович хурһарн Иван Ивановичин товчд харан күргэд оркв, тернь таальрх өңгэн медүлв), — та болшго юмнд һундвт: намаг һалуна ажрһ гиж бийитн келснд...

Иван Иванович саг угаһар эн үг келчкэд, гентки хэрү ухалв: болв ода оратж одва, үг келгдэд хуурв.

Цуг һээд одад хуурв.

Иван Иванович герчир угад келсн бийнь һалзурси күн, ода, цуһар санлт, үнтэ умшачир, эн үкснэс дор үг хург деер келгдв, тигчкэд Иван Ивановичин күндлх арһ хээһэд бээдг олн күүкд улс дунд эн йовдл болв. Үлгүрнь, Иван Никифорович энүг һалун гил уга шовуи гисн болхла, эвт орулж болхмн билэ.

Тигэд тер болад хуурва!

Тер Иван Никифорович тал хэлэв — ямаран кевэр хэлэв! Кемр тер хэлэц күцм дүнгэ болсн болхинь, тер Иван Никифоровичиг үкэрин яснд хуврэх билэ. Гинчир эн хэлэциг медчкэд, бийснь эдниг салһхар адһцхав. Эн жөөлн седклтэ күн, мөшкж сурл уга нег чигн һуульһанчиг давулж һарһдг уга бийнь, сүркэ гидгэр һалзурад, гүүһэд һарад одв! Тиим күчтэ һалв икэр уурлхла болна.

Иван Ивановичин тускар нег сарин дүнгэд юмн сонсгдсн уга. Тер эврәннь гертэн оньста бээһэд бээв. Күслнь болсн авдр секэтэ — терүнднь юмби? Һарһж авч болх бээснь — арслн мөңгдүд! Өвк эцгиннь хуучн арслн гуд, тер арслн гуднь бекэр үүлдэчирин һарт орцхав. Үүлиг палат тал йовуль. Кезэ Иван Иванович маһдур тер негндэн һархмн гисн байрта зэңг авхларн тигэд оч нарт делкэ хэлэхэр гертэсн һархар седнэ. Я, йир! Палат тигж өдр болһн зэңглснэс нааран арви жил болж йовна, үүл мел маһдур хэлэгдхмн гисн бээнэ.

Тавн жил хооран Миргород балһсар би дэврж һарлав. Би му цагла йовлав. Тигхд үүдвртэ-чингтэ намрин, бальчгта болн будта цаг билэ. Иосн биш көк үүдвртэ үүлдвр, тасрхан уга хур, теегиг болн тэрэг шингн гөлмэр бүрксн, өвгнд альвлсн кевтэ наалдв, эмгнд — цецгэ болсн болв. Тигхд цаг нанд му седкл зүүлһв: би үүдвртэ цагла чигн Миргород тал өөрдэд ирж йовхларн, мини зүркм чаһар цокад бээв. Бурхд минь, кедү давсн тодлвр орв! Би Миргородиг арви хойр жил үзэд уга билэв. Тигхд энд уйдврта кевэр иньглдг хойр күн билэ, хойр темдгтэ үүрмүд билэ. А кедү нер һарсн улс үкэд хуурч!

Зарһч Демьян Демьянович, тигхэрэ сээни орнд һарсн билэ; сольр нүдтэ Иван Ивановичиг бас удан бээтхэ гиж заксн билэ. Би балһсна һол уульнд орж

ирвв; Хамань болв чигн числчкхн шуургт солон баглата өөдөн кегэд боочкхн зогсжана: шин планировк кегдженэ! Кесг гериг зөөхэд авчкхн бээж. Үдл хаша, бура-шитмс үрүдсэр шоваж үзгднэ.

Тигхд сэн өдр билэ; би эврэннь шитвр гертэ келгэн чонжин өмн зогсатха гиж заквв, нег чигн күн ирсн уга, тедү дүнгэ арһул ирвв. Эмтн уга шаху. Цугтаһаснь сүзгтөһөр бурхнд мөргдгснь бальчгас ээһэд харлго бээдг өнгтэ. Бүркг өдр зулин бийнь харцһурад, гемтэ өдрин бээдл һарад, соньн жигтэ акад юмн болсн болад бээв. Харцһу хаалһата һундлта билэ: нэрхн терз төгрг шилтэ хур-нульмсэр асхж бээлэ. Би тулата модн тал һарад үснднь буурл орад бээсн нег өвгнэс сурвв:

— Зөв сурхд хэрү өгтн, Иван Никифорович, эмд бээнү?

Эн цаглань шүтэнэ өмн бээсн зул герлтөһөр асв, хажудк күүнэмм чирэг лавтрха үзүлв.

Тигэд би эцсн күүнэ цогц үзвв. Эн Иван Иванович болхий? Чирэнь хурнясар бүркгдсн бээж, үснь тас цаһан болж оч: болв бекешнь тер кевэрн. Мендлснэ хөөн, Иван Иванович түрүн болж, нанур сергмжтөһөр маасхлзад хэлэв, тернь оньдинд терүнэ бүркг бээдлтэ чирэднь ирлнэ; терүнэ хөөн эн келв:

— Танд сэн зэнгин тускар соңсхла яһжана?

— Ямаран зэнгин тускар? — гиж би сурув.

— Маңһдур мини керг дарг уга негндэн һархмн. Палат келсн дүнгэ.

Би улм гүүнэр саналдчкад, адһув, шулуһар мендлэд йовхар седвв: юнгад гихлэ, йир ик берк кергэр йовлав. Миргород меддг курьерск нертэ эцсн мөрд бор бальчгд эврэннь туруһарн шигдн хутхлдн йовж чирв, түүнэснь му э һарад соңсгдад бээв. Шитврэр бүркчкхн жолач йирин суудг кердгтэн суула, терүн деер мел хур асхрад йовб. Чиг намаг ивтрэж даарулв. Һундлта харулд будктаһан ирхлэ, терүнд инвалид эврэннь бор хувцан хатхж бээлэ, дакад хажуһарнь арһулхан тер һарад йовад одв. Хэрү бас тег, һазр-һазрарн малтчкхн хар, һазр-һазрарн көкрсн, чингтэ харада болн хар керэ, нег ижл хур, үүлн һарсн гегэн уга теңгр,—зергс, эн делкә деер үүдвртэ.

Н. В. Гоголь.
ПОВЕСТЬ О ТОМ, КАК ПОССОРИЛСЯ
ИВАН ИВАНОВИЧ С ИВАНОМ НИКИФОРОВИЧЕМ
на калмыцком языке.

Переводчик С. Васяркиев.
Общественный редактор Л. Сангаев.
Художник Н. Панасюк.
Худ. редактор Н. Будников.
Техн. редактор Я. Гайдаш.
Корректор Х. Бадмаева.

Калмыцкое государственное издательство, г. Элиста, 1964 г.

Сдано в набор 23.I-64 г. Подписано к печати 4.III-64 г.
Уч.-изд. л. 2,4. Печ. л. 2,46. Бумага 84×108¹/₃₂.
Тираж 500 экз. Заказ № 826. Цена 7 коп.

Краевая типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

Цена 7 коп.